

Jaakko Forsell

OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Lapsen kokema osallisuus henkilöstön
havainnoimana

Opinnäytetyö
Humanistinen ja kasvatusala, Yhteisöpedagogi (AMK)

2018

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä	Tutkinto	Aika
Jaakko Forsell	Yhteisöpedagogi (AMK)	Syyskuu 2018
Opinnäytetyön nimi Osallisuus varhaiskasvatuksessa Lapsen kokemus osallisuus henkilöstön havainnoimana		
Toimeksiantaja Kouvolan kaupunki		
Ohjaaja Katja Komonen		
Tiivistelmä <p>Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää kvantitatiivista tutkimusotetta käyttäen sosiaaliselta orientaatioltaan erilaisten lasten osallisuuden kokemuksia varhaiskasvatuksen arjessa. Lisäksi selvitettiin aikuisen toiminnassa tapahtuvien muutosten ja päivän aikaisten tilanteiden ja tapahtumien yhteyttä lapsen osallisuuteen.</p> <p>Tutkimuksen aineisto koostui Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa ajalla 9.9.2017–30.4.2018 Kouvola, Espoo, Helsingi, Hyvinkää, Hämeenlinna, Järvenpää, Kerava, Mäntsälä, Nurmijärvi, Sipoo, Vantaa ja Turku kerätystä observointiaineistosta.</p> <p>51 527 havaintoa käsittänyt aineisto analysoitiin teorialähtöisesti vastaamalla tutkimuskysymyksiin siitä, miten erilaisten lasten osallisuus ilmenee, miten muutokset aikuisen toiminnassa vaikuttavat lasten osallisuuteen ja millainen toiminta parantaa lasten osallisuutta. Tulosten luotettavuutta arvioitiin vertaamalla Kouvola tuloksia kokonaisaineistosta saataviin tuloksiin. Kuntakohtaisissa tuloksissa virhemarginaali saattoi vaihdella huomattavasti mittarista riippuen. Kokonaisaineiston tulosten virhemarginaali on sen sijaan tapausten lukumäärän vuoksi erittäin pieni, joten pienetkin erot ovat tilastollisesti merkitseviä ja tulokset yleistettävissä.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että lapsia ei tule nähdä tietyntyyppisenä ryhmänä, vaan jokainen lapsi tulee nähdä omanlaisenaan yksilönä, koska osallisuuden kokemuksiin vaikutetaan parhaiten juuri yksilöllisellä ominaisella toiminnalla ja tapojen avulla. Eniten aikuisen tukea osallisuutensa toteutumiseksi tarvitsee vetäytyvä lapsi. Erityisesti osallistuvan ja mukautuvan lapsen kohdalla tulisi muistaa selvittää myös lapsen oma tahto, sillä he ovat monessa mukana olematta kuitenkaan toimintaan sitoutuneita saati siitä innostuneita. Omaehtoiselle lapselle aikuisen läsnäolo on usein luonteeltaan vääränlaista ja osallisuuden kannalta jopa haitallista.</p> <p>Tärkeimpänä johtopäätöksenä on, että tällainen lasten näkökulmasta tehty tutkimus antaa kansallisen tason käytännöllistä sekä hyödynnettävää tietoa ja tulosten perusteella luotujen Forsellin osallisuuden indikaattoreiden muodossa tukea varhaiskasvatuksen ammattilaisille heidän työssään. Lisäksi todetaan, että lapsilähtöisen osallisuuden toteutumiseksi tarvitaan ehdottomasti lisää koulutusta ja tavoitteellista keskustelua.</p>		
Asiasanat osallisuus, lapsilähtöisyys, havainnointi, varhaiskasvatus, kvantitatiivinen tutkimus		

Author	Degree	Time
Jaakko Forsell	Bachelor of Humanities	September 2018
Thesis Title		56 pages 5 pages of appendices
Inclusion in early childhood education from the child's perspective		
Commissioned by		
City of Kouvola		
Supervisor		
Katja Komonen		
Abstract		
<p>This thesis was the quantitative research with the theory-based analysis of inclusion in early childhood education from the child's perspective. The effects were also researched due to changes in adult action and activity that improves children's inclusion.</p> <p>This study used child observation data from 12 Finnish municipalities. The data was collected between 9th September 2017 and 30th April 2018 in the project called Progressive Feedback in Early Childhood Education.</p> <p>The observation data consisted of 51 527 perceptions. The reliability was evaluated by comparing the results of Kouvola with the results of entire data.</p> <p>In Kouvola, the margin of error varied considerably, but in entire data the margin of error was very small because of the number of cases. Even the smallest differences in the entire data are statistically significant and the results are universally usable.</p> <p>The main result is that children are not a homogenous type of group, and they must be seen as individuals. The child, who is prone to withdraw, requires the most support. With adaptive and naturally participatory children it is important to find out their true own will because they are not necessarily committed to or excited about what they are doing. Whereas a spontaneous child, the presence of the adult is often wrong kind and even harmful to inclusion.</p> <p>The most important conclusion of this research, conducted from the child's perspective, is that it provides practical and useful information for national use. It also provides support to the work of early childhood educators in the form of the new Forsell's indicators of inclusion.</p> <p>Finally, it is clear that there is a need for further training and discussion to ensure the implementation of child-oriented inclusion.</p>		
Keywords		
inclusion, child-oriented, early childhood education, observation, quantitative research		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	7
2.1	Osallistuminen ja osallisuus.....	7
2.2	Osallisuuden teoreettisia malleja	9
2.3	Ilmiön yleinen kuvaus	12
2.4	Aiemmat tutkimukset	15
2.5	Omat näkökulmavalinnat	17
3	KEHITTÄVÄ PALAUTE VARHAISKASVATUKSESSA -HANKE	18
3.1	Hankkeen taustoja ja teoriaa	18
3.2	Hankkeen tavoitteet ja toteutus.....	19
3.3	Hankkeen aineisto	20
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	22
4.1	Tutkimuksen kohdejoukko, kohde ja tutkimuskysymykset	22
4.2	Tutkimusote ja aineistonkeruumenetelmät	22
4.3	Aineistonkeruuprosessin eteneminen	23
4.4	Aineiston analyysimenetelmä	26
5	TULOKSET.....	29
5.1	Erilaisten lasten osallisuuden taso ja laatu	29
5.2	Aikuisen toiminnan vaikutus lasten osallisuuteen	32
5.3	Lasten osallisuutta parantava toiminta.....	40
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	43
6.1	Tutkimustulosten tiivistelmä	43
6.2	Tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys.....	44
6.3	Tutkimuksen luotettavuuden arviointi.....	49
6.4	Jatkotutkimus.....	51
	LÄHTEET.....	52

LIITTEET

Liite 1. Observoinnin ohje

Liite 2. Observointilomake

Liite 3. Mittarien vastausvaihtoehdot

1 JOHDANTO

Opetushallitus hyväksyi syksyllä 2016 uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka pohjautuvat 1.8.2015 voimaan tulleeseen varhaiskasvatustalakiin (580/2015). Laissa korostetaan lapsen kokonaisvaltaista osallisuuden vahvistamista. Lapsiasiavaltuutetun toimiston mukaan nykyään puhutaan paljon nuorten ja kouluikäisten osallisuudesta, mutta varhaiskasvatuksen osalta kysymystä ei ole varsinkaan julkisessa keskustelussa juurikaan käsitelty (Kurttila & Tuukkanen 2017).

Varhaiskasvatus maksaa Suomessa vuosittain noin 2,7 miljardia euroa (Kuntatalous 2017, 2) mutta näillä resursseilla saaduista tuloksista on ollut olemassa yllättävän vähän tietoa. 1.8.2016 käynnistettiin Opetushallituksen tukemana Kouvolan kaupungin hallinnoima 12 kunnan ja Helsingin yliopiston yhteishanke nimeltä Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa, joka antaa täsmällistä strukturoitua havainnointiin perustuvaa tietoa varhaiskasvatuksen nykytilasta. Hankkeessa koulutetut observoijat havainnoivat 2500 lapsen kokemuksia varhaiskasvatuksen arjen tilanteissa ja tapahtumissa. Lisäksi varhaiskasvatussyksiköiden johtajat arvioivat johtamistaan ja yksikkönsä toimintaa sekä noin neljänsadan lapsiryhmän varhaiskasvattajat arvioivat ryhmänsä toimintakulttuuria ja omaa työskentelyään tuottaen yhteensä noin 700 vastauksia.

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan kvantitatiivista tutkimusotetta käyttäen sosiaaliselta orientaatioltaan erilaisten lasten osallisuuden kokemuksia edellä mainituissa varhaiskasvatuksen arjen tilanteissa ja tapahtumissa. Lisäksi tutkitaan aikuisen toiminnassa tapahtuvien muutosten vaikutusta lapsen osallisuuteen sekä selvitetään millainen toiminta parantaa lapsen osallisuutta. Tutkimusaineistona käytetään Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa ajalla 9.9.2017–30.4.2018 kerättyä observointiaineistoa, jonka koko on 51 527 havaintoa. Tutkimuksen kohteena olevaa Kouvolan aineistoa verrataan tilastollisesti merkittävien erojen löytämiseksi ja luotettavuuden arvioimiseksi hankkeen kokonaisaineistoon.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa. Uuden tiedon avulla toimintatapoja voidaan edelleen kehittää lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja oppimisen parantamiseksi juuri lapsen osallisuutta tukien.

2 TOOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Osallistuminen ja osallisuus

Useat kansalliset lait sekä niiden pohjana oleva YK:n lasten oikeuksien yleis-sopimuksen 12. artikla määrittelevät lapsen osallisuutta muun muassa niin, että lapsen mielipiteet ja näkemykset tulee ottaa huomioon päätöksenteon eri vaiheissa. Ensimmäiseksi on kuitenkin tarpeen erottaa toisistaan termit osallistuminen ja osallisuus.

Osallistumisen ja osallisuuden välisiä eroja on Kurjen (2000, 20-22) mukaan määritellyt jo vuonna 1930 syntynyt Ezequiel Ander-Egg sosiokulttuurisen innostamisen teoriassaan. Ander-Egg on määritellyt osallistumisen käsitteen kaiken sen toiminnan ympärille, jolla kasvatetaan ihmisiä oman yhteisönsä aktiivisiksi toimijoiksi. Samalla tulee hänen mukaansa ymmärtää, että osallistuminen on osallisuutta edistävää toimintaa, muttei terminä itsessään missään tapauksessa synonyymi osallisuudelle.

Osallistuminen merkitsee siis yksinkertaistettuna jossakin mukana olemista. Tästä näkökulmasta varhaiskasvatustakin julkisessa keskustelussa useimmiten tarkastellaan. Karilan ym. (2017, 12) mukaan ”varhaiskasvatuksen ajattel- laan olevan yhteydessä myönteiseen lasten kehitykseen silloin, kun lapsen elinympäristö tukee inhimillisen pääoman muodostumista. Olennaiseksi teki- jäksi onkin muodostunut lasten osallistuminen varhaiskasvatuspalveluihin”.

Osallisuudella taas tarkoitetaan huomattavasti laajempaa kokonaisuutta, jonka osalta osaamisen kehittämistarpeen totesi jo Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama aiempi vuoden 2015 varhaiskasvatuksen neuvottelukunta (Karila ym. 2017, 78). Osaamisen kehittämistarpeeseen liittyen Tuukkasen (2017) mukaan lapset ajatellaan usein tietynlaisena ryhmänä. Hänen mukaansa niin osallisuus kuin osattomuuskin on ennen kaikkea lapsen henkilökohtainen ko- kemus. Toiselle lapselle se voi tarkoittaa mahdollisuutta mielipiteen ilmaisuun vaikkapa ruoasta, kun taas jollekin muulle se voi tarkoittaa mahdollisuutta va- lita, missä toiminnassa haluaa olla mukana. Tällöin osallistumisesta kieltäyty- minenkin voi olla osallisuuden ilmentymä (Oranen 2007, 5-6).

Pajulammin (2014, 141) mukaan henkilökohtaisesta kokemuksesta huolimatta osallisuuden kokemukset syntyvät puolestaan yhteisöllisesti, aidossa dialogissa ympäristön kanssa. Hänen mukaansa näin toimimalla lapsen osallisuuden kokemuksiin voidaan vaikuttaa heille ominaisen toimintatavan, kuten leikin ja liikkumisen kautta tai toimivassa vertaiskulttuurissa oppimisen tilanteiden avulla.

Pohjola (2010) on määritellyt käsitettä ilmiönä niin, että todelliseen osallisuuden johtaa ihmisen kunnioittaminen yksilönä, joka parhaiten tuntee oman elämänsä. Hän lähestyy aihetta sosiaalityön ja lastensuojelun näkökulmasta, jolloin osallisuuden asteet vaihtelevat aina näennäisestä läsnäolosta ihmisen rinnalla kulkemiseen asti. Tätä voidaan soveltaa myös varhaiskasvatukseen, sillä Pohjolan (mt.) mukaan ehkäisevän lastensuojelun tavoitteet (Lastensuojelulaki 417/2007), eli lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi sekä osallisuuden vaatimukset lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämisestä ja huomioon ottamisesta lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla toistuvat myös varhaiskasvatuslain mukaisissa varhaiskasvatuksen tavoitteissa.

Kuten huomataan, osallisuudesta puhuttaessa on siis syytä varmistaa, mitä sillä juuri kulloisessakin tilanteessa tarkoitetaan. Monista tulkinnoista johtuen Kankaan (2016) mukaan lasten osallisuutta voidaan näin ollen tarkastella muun muassa tasavertaisuutta kuvaavana demokraattisena arvona, arjen työvälineenä tai sosiaalisena ilmiönä, joka mahdollistaa lasten oppimisen.

Isolan ym. (2017, 3-5) mukaan osallisuuden käsitteistöä ja sen sekoittumista osallistumiseen onkin alettu kritisoida nyt laajemmin osallisuuden ilmetessä monenlaisena erilaisena toimintana sekä olemisena, kuten:

1. ”päättösvalta omassa elämässä, mahdollisuutena säädellä olemistaan ja tekemisiään sekä ymmärrettävänä, hallittavana ja ennakoitavana toimintaympäristönä”
2. ”vaikuttamisen prosesseissa, joissa pystyy vaikuttamaan itsen ulkopuolelle esimerkiksi ryhmissä, palveluissa, asuinympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa”
3. ”paikallisesti, kun pystyy panostamaan yhteiseen hyvään, osallistumaan merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin”.

Näin tarkasteltuna ja varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön tuotuna osallisuudessa on kyse lapsen ja aikuisten maailman kohtaamisesta. Tällöin henkilöstöllä on oltava kiinnostusta ja osaamista luontevan yhteyden syntymiseksi. Kun pidetään huolta siitä, että päivärytmi ei ole liian suunniteltu ja ennalta ehdottomasti päätetty annetaan tilaa näille kohtaamisille. (Järvinen & Mikkola 2015, 18.) Yksi mahdollisuus onkin määritellä osallisuutta lasten kohdalla niin, että päätöksenteon ulkopuolelle jääneet otetaan taas mukaan suunnittelemaan toiminnan sisältöä ja asettamaan sille tavoitteita (Arnstein 1969). Lasten osallisuus ilmenee kuitenkin eri tavoin riippuen toimintaan vaikuttavista lasten ja henkilöstön välisistä rakenteista, liittyen näin ollen myös lasten ja aikuisten väliseen sekä lasten keskinäiseen vuorovaikutukseen. Osallisuutta edistävä vuorovaikutus puolestaan ilmenee tasavertaisena ja vaikuttamismahdollisuuksia tarjoavana toimintana. (Siisiäinen 2010.)

Varhaiskasvatustyön onnistuminen edellyttääkin lasten osallisuutta. Se mahdollistaa sellaisten vuorovaikutustaitojen oppimisen, jotka ovat myöhemmin edellytyksenä tasavertaiselle toimimiselle yhteiskunnassa. (Turja 2011, 3.)

2.2 Osallisuuden teoreettisia malleja

Osallisuutta on kuvattu erilaisilla porrastai tasomalleilla. Tunnettuja esimerkkejä ovat Roger Hartin lasten itsenäisyyttä esille tuovat osallisuuden portaat vuodelta 1992 sekä vuorovaikutukseen perustuva Harry Shierin osallisuuden tasomalli.

Varhaiskasvatuksesta puhuttaessa henkilöstö voi osallisuuden teoreettisten mallien kautta arvioida omaa työskentelyään sekä kehittää omaa ammattitaitoaan. Seuraavaksi esitetään mukaelma Hartin (1992, 8) kahdeksanportaisesta mallista, jossa osallisuuden toteutuminen kasvaa aina ylemmille tasoille noustessa. Mallin kolmella alimmalla portaalla korostuvat aikuislähtöisyys ja kasvattajien tarkoitusperät. Tästä korkeammalle edettäessä, lasten osallisuus toteutuu aina vain vahvemmin ja portaiden keskivaiheilla lapset pääsevät jo vaikuttamaan toimintaan. Vaikuttaminen tapahtuu kuitenkin vielä aikuisten määrittelemissä rajoissa. Ylimmillä portailla mukaan astuu lasten itsenäisyys ja tasavertainen mukana olo.

Hartin (1992, 8) osallisuuden portaat alimmalta askelmalta alkaen:

1. Lasten ajattelua ja sanomisia manipuloidaan
2. Lapset osallistuvat tunnelman vuoksi, esimerkiksi lauluesityksin
3. Lapsia kuullaan, mutta vain muodollisesti
4. Lapset tulevat kuulluksi, mutta vain aikuisten ehdoilla
5. Lapset näkemyksiä kuunnellaan, mutta aikuisten projekteissa
6. Lapset ovat jo mukana päätöksenteossa, mutta aikuisten projekteissa
7. Lapsilla on jo omia projekteja, joissa aikuiset ovat tukena
8. Lapset sekä aikuiset ovat yhteistoiminnallisia

Esitelty malli on luotu lasten toimintaympäristöjen kehittämisprojektien yhteydessä ja se perustuu käytännössä aktiivisuuden määrään. Hart (1992) korostaa, että lapsille tulee antaa mahdollisuus valita itse oma aktiivisuutensa, koska aina ei ole tarkoituksenmukaista tavoitella ylintä askelmaa.

Teoreettisten mallien käyttökelpoisuus vaihtelee kuitenkin aina kulloisessakin toimintaympäristössä sen mukaan, millaista lopputulosta esimerkiksi henkilöstö ja yhteiskunta tavoittelevat sekä arvostavat. Tämän havainnollistamiseksi seuraavaksi esitetään mukaelma osallisuuden tasomallista, joka Shierin (2001, 107-109) mukaan koostuu viidestä tasosta. Nämä viisi tasoa on jaettu vielä kolmeen eri sitoutuneisuuden asteeseen.

Shierin (2001) osallisuuden tasot alimmalta tasolta alkaen:

1. Lasten kuunteleminen
 - a. Onko työntekijän luovallista käyttää aikaa kuuntelemiseen?
 - b. Onko resursseja tarpeeksi?
 - c. Onko rakenteita, jotka velvoittavat kuuntelemaan?
2. Lasten tukeminen mielipiteiden ilmaisussa
 - a. Onko henkilökunnalla tarvittavat valmiudet?
 - b. Onko henkilökunnalla tarvittavat välineet?
 - c. Onko mielipiteiden ilmaisun tukemiseen velvoitteita?
3. Lasten näkemysten huomiointi
 - a. Onko henkilöstö valmis ottamaan lasten näkemykset vakavasti?
 - b. Onko lasten näkemysten huomiointi mahdollista?
 - c. Onko velvoittavaa lainsäädäntöä?
4. Lasten ottaminen mukaan päätöksentekoon
 - a. Onko henkilöstöllä valmiuksia ottaa lapset mukaan?
 - b. Mahdollistavatko organisaation rakenteet tämän?
 - c. Velvoittaako jokin lasten ottamisen mukaan päätöksentekoon?
5. Vallan ja vastuun jakaminen lasten kanssa
 - a. Onko henkilöstö valmis jakamaan valtaa ja vastuuta?
 - b. Onko vallan ja vastuun jakaminen mahdollista?
 - c. Miten lainsäädäntö määrittää vallan ja vastuun rajat?

Merkittävin ero Hartin malliin on se, että Shierin mallin ulottuvuuksia on keskeisesti laajennettu koskemaan aikuisen roolia suhteessa lapsen osallisuuden ja se voi tarjota myös konkreettisia käytännön työvälineitä, kun sitä käytetään apuna suunnittelusta alkaen. Nyt huomataan kuitenkin se, että niin Hartin kuin Shierinkään malli ei huomioi yksilön subjektiivista osallisuuden kokemusta. Yksilön oman, subjektiivisen osallisuuden kokemuksen tarkasteluniseksi on siis käytävä läpi vielä kolmas teoreettinen jäsentely.

Kun osallisuutta tutkitaan Thomasin (2002) mukaan lapsen valinnan mahdollisuuksien kautta, näyttäytyy se tilannekohtaisina mahdollisuuksina huomioiden samalla kasvattajan roolin ja vaikutuksen tilanteeseen. Arjessa yksilö- ja tilannekohtaisuus tarkoittaa sitä, että yksi lapsi voi toimia itsenäisesti tilanteesta ja vaihtoehtoista olemassa olevien tietojen perusteella, kun taas toinen lapsi tarvitsee lisäksi kasvattajan tukea ja läsnäoloa. Seuraavaksi siis esitetään mukaelma Thomasin (Mt.) lapsilähtöisestä mallista, jonka mukaan osallisuus jaetaan kuuteen ulottuvuuteen. Näistä ensimmäinen erottaa teorian merkittävällä tavalla kahdesta aiemmin esitellystä. Thomas nimittäin määrittelee osallisuuden muodoksi myös lapsen mahdollisuuden toiminnasta kieltäytymiseen.

Thomasin (2002) osallisuuden ulottuvuudet alimmalta ulottuvuudelta alkaen:

1. Lapsen valinnan vapaus, mahdollisuus myös kieltäytymiseen
2. Lapsen mahdollisuus saada tietoa itseä koskevista asioista
3. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseä koskeviin asioihin
4. Lapsen mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja ajatuksensa
5. Lapsen mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseksi
6. Lapsen mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä

Esitettyjen mallien eroavaisuuksia tarkasteltaessa on todettava, että osallisuuden käsite näyttää perustuvan vahvasti siihen, kuinka lapsi ja lapsuus kulloissakin yhteiskunnassa nähdään. Näistä Hartin mallia on käytetty kansallisen tason esimerkkinä muun muassa Opetushallituksen alaisuudessa toimivan Valterin pedagogisten nettikahviloiden materiaaleissa (ks. Kvist 2016, 4-5). Hartin malli on löydettävissä myös Ihmeen hienosta Kouvolaan varhaiskasvatussuunnitelmasta (2017, 38) ja sillä havainnollistetaan henkilöstön roolia osallisuutta estävinä tai mahdollistavina toimijoina.

2.3 Ilmiön yleinen kuvaus

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus määritteli jo vuonna 1989 lapsen oikeudeksi muun muassa itsensä ilmaisemisen sekä oikeuden olla osallisena häntä itseään koskevassa päätöksenteossa. Kansainvälisiä tutkimuksia alle kouluikäisten lasten osallisuudesta onkin tuon jälkeen tehty esimerkiksi oppimisen, leikin ja vuorovaikutuksen näkökulmista. Kansallisella tasolla asiaan havahduttiin viimeistään, kun Opetushallitus hyväksyi syksyllä 2016 uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Nämä perusteet pohjautuvat 1.8.2015 voimaan tulleeseen varhaiskasvatukseen (580/2015), jossa korostetaan lapsen kokonaisvaltaista osallisuuden vahvistamista.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016, 30-32) mukaan osallisuutta tulee edistää kaikessa toiminnassa niin lasten, henkilöstön kuin huoltajien osalta. Aktiivinen ja vastuullinen osallistuminen yhteisön toimintaan edellyttää taitojen lisäksi yksilön omaa halua, mutta myös luottamusta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Osallistumisen ja vaikuttamisen kautta syntyvä osallisuus kuuluu perusteiden mukaan lapsen oikeuksiin. Varhaiskasvatuksen merkittävänä tehtävänä on sitä kautta kehittää muun muassa yksilön itseluottamusta ja yhteisössä toimimiseen tarvittavia sosiaalisia taitoja sekä kannustaa lasta oma-aloitteisuuteen. Muut merkittävät tehtävät painottuvat muun muassa kasvatuskumppanuuteen lasten huoltajien kanssa, lasten ja perheiden hyvinvoinnin tukemiseen sekä -edistämiseen ja työskentelyyn osallisuutta tukevin ennaltaehkäisevin menetelmin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määrätään huoltajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä vastuun suunnitelmallisuudesta ja toteutuksesta ollessa varhaiskasvatuksen järjestäjillä.

Henkilöstön tehtävä on vastata lasten oikeuksien ja osallisuuden toteutumisesta. Lapsi tulee ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen, jolloin hänelle syntyy kokemus yhteisöllisyydestä ja yhteisön täysivaltaisena jäsenenä toimimisesta aktiivisena, omatoimisena ja sosiaalisena osapuolena. Osallisuuden vaatimusta toteutetaan parhaiten arvostamalla lapsen mielipiteitä ja kokemuksia osana kasvatustoiminnan ja -ympäristöjen suunnittelu-, rakentamis- ja arviointityötä. (Ilo kasvaa liikkuen - Varhaiskasvatuksen uusi liikumis- ja hyvinvointiohjelma 2015, 17-18.)

Vaikka lasten osallisuutta pidetään merkittävänä osana laadukasta varhaiskasvatusta, niin lasten vaikutusmahdollisuudet ovat osallisuustutkimuksien perusteella usein hyvin rajalliset. Käytännön arkea havainnoimalla on mahdollista huomata, että kasvattajat kyllä poimivat yksittäisiä lasten ideoita suunnittelun lähtökohdaksi ja lapset saavat esittää omia toiveitaan, mutta todellinen yhteinen vuorovaikutus ei silti useinkaan toteudu. (Turja 2011, 45; 2007, 171-172.)

Aulan (2011, 35) mukaan todellisen vuorovaikutuksen puute johtuu siitä, että henkilöstö joko uskoo tietävänsä asiat paremmin kuin lapset itse, pelkää oman auktoriteettinsa puolesta tai sitten he eivät vain luota lasten osaamiseen riittävästi. Kuvatun kaltainen menettely on kuitenkin jopa lapsen oikeuksien vastainen, sillä heidän osallisuuden vaatimuksensa toteuttaminen ei saa vähentää aikuisen vastuuta pedagogiikan laadusta.

Opetushallitus julkaisikin yhteistyössä Elina Katajan kanssa tarpeelliseksi katsomansa videokoulutussarjan osana uuden varhaiskasvatussuunnitelman tukimateriaaleja. Sarjassa käsiteltiin varhaiskasvattajan roolia osallisuuden edistäjänä tai estäjänä, osallisuutta käsitteenä ja kasvatustilanteina, osallisuutta kokopäiväpedagogiikan ja perushoitotilanteiden näkökulmasta, osallisuutta toiminnan suunnittelun ja eheytyneen toiminnan näkökulmasta sekä osallisuuden pedagogiikan kipukynnyksiä ja mahdollisuuksia. Videosarjan ensimmäisessä osassa käsiteltiin sitä, mistä osallisuudesta puhuttaessa oikeastaan on kysymys. Toisessa osassa tarkasteltiin sitä, mitä jokapäiväisen arjen pienet, toistuvat tilanteet ja tapahtumat tarkoittavat lapsen osallisuuden kannalta. Kolmannessa osassa pohditaan, ”mitä lasten aloitteista ja mielenkiinnonkohteista rakentuva toiminta konkretiassa tarkoittaa ja miten erilaiset eheytyneet projektit syntyvät ja kehittyvät niin pienten kuin isompimpien lasten ryhmissä”. Neljännessä osassa pohditaan sitä, miten kasvattaja voi toimia mahdollistaakseen lapsen osallisuuden toteutumisen, sekä niitä tilanteita ja käytäntöjä, joissa kasvattaja estää lapsen osallisuutta toteutumasta. Sarja päättyy viidenteen osaan, jossa kehoitetaan kasvattajia kiinnittämään huomiota omaan oppimisprosessiinsa ja katsomaan arkea ”vahvemmin lapsen näkökulmasta, tiiviin vuorovaikutuksen, kunnioittavan kohtaamisen, vahvan pedagogisen tietoisuuden ja yhdessä tekemisen lähtökohdista”. (Kataja 2018.)

Osallisuus nousi edellä esiteltyjen seikkojen lisäksi ajankohtaiseksi asiaksi, kun Lapsiasiavaltuutetun toimisto vahvisti käsityksen siitä, että nykyään puhutaan paljon lähinnä nuorten ja kouluikäisten osallisuudesta. Varhaiskasvatuksen osalta ilmiötä ei ole kuitenkaan julkisessa keskustelussa juurikaan käsitelty. (Kurttila & Tuukkanen 2017.)

Ilmiön yleisen kuvauksen ja yhteiskunnallisen merkittävyyden ymmärtämiseksi on syytä avata aiempien tutkimusten lisäksi myös osallisuuden vastakohtaan eli osattomuuden käsitettä. Osattomuuden sijaan julkisessa keskustelussa käytetään usein termiä syrjäytyminen, jolla Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos on omissa julkaisuissaan toistuvasti viitannut yhteiskunnallisten järjestelmien ulkopuolelle jäämiseen esimerkiksi matalan koulutuksen seurauksena. Näin ollen osattomuus liittyy vahvasti normina nähdystä palkkatyöstä poikkeamiseen muun muassa pitkäaikaistyöttömyyden ja toimeentulo-ongelmien aiheuttamina riskitekijöinä.

Osattomuudelle on löydettävissä yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä ja yksilöllisiä riskitekijöitä. Yleisten näkemysten kannalta suurimmaksi yhteiskunnalliseksi riskitekijäksi nousee taloudellinen eriarvoistuminen ja siitä seuraava osattomuus, jonka merkittävänä tekijänä on työmarkkinoiden muutos. Yhteisöllisiä riskitekijöitä voidaan tarkastella ensisijaisesti sosiaalisen osattomuuden kautta ihmisten elämäntapojen ja elinolosuhteiden poiketessa selkeästi yleisistä hyväksytyistä normeista. Yhteisölliseksi riskitekijäksi voidaan katsoa myös valtion ja kuntien tiukan talouspolitiikan aikana korostuva sukupolvelta toiselle kulkeva osattomuus, joka ilmenee muun muassa epäsosiaalisuutena, terveyden ongelmina, huonoina elintapoina ja vanhempien huolenpidon puutteina voiden johtaa jopa lapsen sijoittamiseen oman kodin ulkopuolelle. (THL 2016.) Siljanderin ja Ulvisen mukaan (1996, 9) yksilölliset riskitekijät puolestaan kasvavat ihmisen joutuessa ristiriitaan yhteiskunnan normien kanssa.

Edellä mainituissa tapauksissa puhutaan herkästi moniongelmaisuudesta, ja Kurosen (2010, 51) mukaan lasten sekä nuorten elämänkulut ovatkin hyvin erilaisia. Siksi tarvitaan yksilötason tarkasteluja osattomuuden ilmenemismuodoista. Näin tarkasteltuna osattomuudella voitaisiin tarkoittaa myös yksilön omaa kokemusta sosiaalisen verkoston ulkopuolelle jäämisestä ja osallisuuden puuttumisesta itselle tärkeinä koetuista asioista.

Rimpelän (2012) Ylelle antaman haastattelun mukaan osattomuuden ehkäisyssä varsinainen perustyö tehdään ensimmäisen 16 elinvuoden aikana ja myöhemmin toteutetut toimenpiteet ovat vain oireenmukaista hoitoa. Tästä voidaan päätellä, että peruspalveluihin eli ennaltaehkäiseviin toimiin panostavat kunnat tekevät itse asiassa sijoituksen tulevaisuuteen. Tätä päätelmää tukee myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Lapsi kasvaa kunnassa -tutkimus (2012), jonka mukaan lama-aikaan eniten palveluita karsineet kunnat maksavat nyt suurimpia summia mielenterveysongelmista koituvista kuluista.

On yleisesti tunnettu tosiasia, että vanhempien sosioekonominen asema vaikuttaa lasten hyvinvointiin sekä muihin osallisuuteen yhteydessä oleviin asioihin, koska perheen tuki on erittäin tärkeää lapsen hyvinvoinnille (THL 2015). Suurin yhteiskunnallinen panostus tulisi siis kohdistaa osallisuuden tukemiseen jo varhaislapsuudesta alkaen. Opetushallitus hyväksyikin osallisuutta korostaen syksyllä 2016 uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, jotka pohjautuvat 1.8.2015 voimaan tulleeseen varhaiskasvatuslakiin (580/2015). Näiden perusteiden toteutumisen tueksi tarvitaan kuitenkin myös ajankohdaista tutkittua tietoa lasten osallisuuden kokemuksista.

2.4 Aiemmat tutkimukset

Kansainvälisten tutkimusten mukaan lasten osallisuudessa on pohjimmiltaan kyse aikuisten kyvystä tulkita lapsia, heidän tavoitteitaan ja odotuksiaan. Lasten edun ja tarpeiden, mutta myös heidän aikomustensa tulisi siis ohjata varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa. (Pramling Samuelsson & Sheridan 2003.) Esimerkiksi leikin käyttämisestä opetuksen välineenä tulisikin harkita tarkoin, koska lasten osallisuus vaarantuu jos heidän leikkinsä luonnetta muutetaan. Samoin tapahtuu, jos toiminnan suunnitelmallisuus estää lasta toimimasta itselle luontaisella tavalla, kuten vaikkapa liikkuen, piirtäen tai laulaen. (Bae 2009, 400-402.)

Kansallisella tasolla lasten osallisuudesta tiedetään aiempien tutkimusten perusteella erityisesti se, että sitä pitäisi varhaiskasvatuksessa lisätä. Jos lapset ovat henkilöstön toiminnan kohteina, ei heillä ole juurikaan yhdenvertaista vuorovaikutusta aikuisten kanssa. Tällainen toiminta näyttäytyy arjessa henkilöstön määräävänä asemana, heidän ylläpitäessä järjestystä samalla seuraten

lasten käytöstä ja kehitystä. Pelkästään omaehtoisina toimijoina lapsilla on puolestaan runsaasti, tai jopa liikaa päätäntävaltaa. Erityisesti on huomioitu se, että lasten kokema omaehtoisuus rajautuu helposti vapaisiin ja itsenäisiin tilanteisiin, kuten leikkiin henkilöstön ymmärtämättä lasten keskinäisen vuorovaikutuksen merkitystä. Yhdenvertainen toimijuus ilman lapsen subjektiivista valtaa antaisi enemmän osallistumismahdollisuuksia ja sitä kautta osallisuutta yhteiseen päätöksentekoon. Lisäksi huomautetaan, että lasten haastatteluissa korostui osallisuuden yhteisöllinen puoli aikuisten nähdessä sen yksilölliset elementit. Yhteenvedona todetaan, että toiminnan rakenteet ovat aikuislähtöisinä yleensä lasten valintoja sekä mahdollisuuksia rajoittavia ja tuottavat eriarvoistumista. (Virkki 2005.)

Lasten osallisuuden toteuttaminen on siis usein henkilöstön luomaa ja jäsentämää toimintaa, jolloin lapset toimivat aikuisten toimintaympäristöissä ja aikuisten määrittämällä tavoilla. Osallisuuden edellytyksistä tiedetään, että lapsilla olisi kuitenkin kyky myös omaehtoiseen, lapsesta itsestään lähtevään aktiivisuuteen. Lapsen osallisuutta ei siis saisi määritellä pelkästään aikuisten maailman rakenteista käsin, vaan osallisuus tulee nähdä myös lasten omaehtoisena toimintana, jonka sisällön ja tavoitteet määrittelevät lapset itse. (Jokela 2013.)

Lasten ja aikuisten maailmojen yhteensovittamista tutkittaessa osallisuus on määritelty ”yhteisölliseksi toimintatavaksi, jossa lapsi omien kykyjensä mukaan saa osallistua arkiaskareisiin, jossa häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan ja jossa hän on mukana luomassa päiväkodin toimintakäytäntöjä ja oppimisen polkuja” (Stenvall & Seppälä 2008, 18). Yhteisöllisyys korostuu osallisuuden kokonaisuudessa myös lapsen taustoista riippumatta. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten lasten kohdalla vertaisryhmien tuella voi olla merkittävä rooli lapsen positiivisen osallisuuden tukemisessa. Tosin henkilöstö on silloinkin avainasemassa mahdollistaen tällaiset kontaktit toisiin lapsiin ja sitä kautta yhteisen kokemuserustan syntymisen. (Arvola ym. 2017.)

Paikallisella tasolla tiedetään, että lasten osallisuus ei esimerkiksi pääkaupunkiseudun päiväkodeissa eri kaupunkien välillä eroa juurikaan toisistaan. Lasten osallisuus on tiivistetty oikeudeksi ”iloita itsestään, saada tarpeet tyydytyksi, oppimiseen aikuisen turvassa, vaikuttamiskokemuksiin, omatoimisuuden

harjoitteluun, vastuuseen kasvamiseen, maailman yhteiseen tulkitsemiseen ja oikeuteen olla sellaisten aikuisten kasvatettavana, jotka kunnioittavat ja kuuntelevat häntä ja kiinnostuvat lapsen maailmasta yhä uudelleen”. Aikuisten rooli lasten osallisuuden muotoutumisessa tiivistettiin ”osallisuutta mahdollistavien olosuhteiden luomiseen, taitoon ja haluun kerätä lapsesta tietoa, kykyyn hyödyntää lapsilta saatavaa tietoa ja taitoon kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja omassa työssään”. Merkittävimmät esteet lapsen osallisuuden toteutumiselle olivat tutkimuksen mukaan suuret lapsimäärät, henkilöstövajaus ja henkilöstön vaihtuvuus. Muita esteitä olivat tutkimuksen mukaan kiire, äänitaso ja väsymys. Näihin tutkimukseen vastannut henkilöstö näki omat vaikutusmahdollisuutensa hyvin vaihtelevasti. Lasten osallisuutta ja sen kehittämistä juuri henkilöstön näkemysten kautta selvittänyt tutkimus toteutettiin pääkaupunkiseudun VKK-metrossa, eli varhaiskasvatuksen kehittämissyksikössä, sen aikaisen termistön mukaisesti päivähoidossa. (Venninen ym. 2010.)

Paikallisilla tasoilla on muutenkin tutkittu aikuisten näkökulmia lapsen osallisuuteen. Henkilöstö määritteli osallisuutta toiminnan lapsilähtöisyyden sekä vuorovaikutuksen kautta. Selkeä enemmistö nosti Espoossa vuonna 2010 merkittävimmäksi osallisuuden edistäjäksi aikuisen aidon läsnäolon ja lapsen kohtaamisen. Osallisuuden toteutumista estäviksi tekijöiksi tutkimuksessa nousivat liian suuret lapsiryhmät, tilan puute ja henkilökunnan riittämättömyys. Tutkimuksen perusteella osallisuuden tarpeellisuudesta ollaan siis tietoisia, mutta samalla todetaan, että ”koulutusta ja keskustelua lapsen osallisuudesta on päiväkodeissa liian vähän, jos ollenkaan”. (Hagelberg 2010, 2, 22-26.)

2.5 Omat näkökulmavalinnat

Kuten käsitteen määrittelyssä ilmeni, edes THL:n (2016) mukaan osallisuuden käsitteelle ei ole olemassa yhtä vakiintunutta määritelmää, vaan se on nähtävä moniulotteisena näkökulmien ja lähestymistapojen kokonaisuutena. Osallisuutta voisi siis olla vaikkapa kansalaisten, tässä tapauksessa lasten, osallistuminen yhteiskuntaan eli esimerkiksi varhaiskasvatukseen, jota valtion tulisi sosiaalipoliittisena velvollisuutenaan tukea. Heidän mukaansa osallisuus voi syntyä kuitenkin myös yksilön omista kokemuksista, jota käytetään nyt omien näkökulmavalintojen lähtökohtana.

Tässä tutkimuksessa osallisuuden mittaaminen tehdään jo olemassa olevien Reunamon orientaatioteoriaan perustuvien observointimittarien avulla. Mittareiden hyödyntäminen toteutetaan aiemmin luvussa 2.2 esitellyissä teoreettisissa malleissakin mainitun ja nyt havainnoidun lapsen yksilöllisen ja tilannekohtaisen kokemuksen kautta, kun aiemmissa tutkimuksissa osallisuutta on mitattu pääasiassa erilaisilla porras- ja tasomalleilla nähden osallisuus yksinkertaisesti vähenevänä tai kasvavana ilmiönä.

Tutkimuksen ja omien näkökulmavaihtelujen kannalta mielenkiintoista on, mitä ovat ne jo käytössä olevat pedagogiset ratkaisut ja valinnat esimerkiksi päiväohjelman osalta, joiden avulla tavoitellaan parempaa lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksen arjessa. Miten siis osallisuuden pedagogiikka näyttäytyy lapsen näkökulmasta tämän opinnäytetyön aineistossa eri tilanteissa, kuten esimerkiksi roolileikeissä tai fyysisissä aktiviteeteissa ja onko siinä eroa Kouvolan ja kokonaisaineiston välillä?

Kuusiston (2018) mukaan Kouvolan varhaiskasvatuksessa toimintavuoden 2018-2019 kehittämisen painopisteenä on ”lapsen yhteisöllisyyden, osallisuuden ja vaikuttamisen kokemusten varmistaminen sekä lapsen aito ja sensitiivinen kohtaaminen erityisesti siirtymätilanteissa”. Lisäksi edistetään liikkumista, ympäristökasvatusta ja tuetaan jokaista lasta yksilönä ryhmän jäsenyyteen. Nämä yhdessä tuovat tilaajalähtöisen tarpeen lapsen osallisuuden tarkastelulle, joka konkretisoituu tutkimuksessa lapsen henkilökohtaisiin, observoituihin kokemuksiin niin, että osallisuutta kokeva lapsi on Leinosen (2014, 18-19) määritelmän mukaisesti toimintaan sitoutunut ja tilanteesta innostunut.

3 KEHITTÄVÄ PALAUTE VARHAISKASVATUKSESSA -HANKE

3.1 Hankkeen taustoja ja teoriaa

Opinnäytetyön taustalta löytyy Opetushallituksen tukema, vuoden 2016 syksyllä käynnistynyt Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hanke. Kouvolan kaupungin hallinnoimassa yhteishankkeessa olivat mukana Espoo, Helsinki, Hyvinkää, Hämeenlinna, Järvenpää, Kerava, Mäntsälä, Nurmijärvi, Sipoo, Vantaa ja Turku sekä yhteistyökumppani Helsingin yliopisto.

Vastuullisen tutkijan, kasvatustieteen tohtori Jyrki Reunamon (2017a) mukaan hanke pohjautui jo vuonna 2009 alkaneen Orientaatioprojektin kokonaisuutena haastavaan orientaatioteoriaan. Orientaatioteorian keskeinen idea on Piaget'n assimilaatio-akkommodaation ja Vygotskyn adaptaatio-agenssin risitiintaulukointi sekä "näiden systeeminen käsittely erilaisina orientaatioina, jotka tuottavat uusia sisältöjä ja persoonallista opittavaa ainesta" (Reunamo 2018).

Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeen kehittämistarpeet kartoitettiin tietoperustaisesti alkuvuodesta 2015 kaikissa 12 osallistujakunnassa. 189 päiväkodissa suoritettiin 71 319 satunnaistettua havaintoa. Lapsia kartoitukseen osallistui 2889 kappaletta. Lisäksi henkilöstö arvioi oppimisympäristöjä ja johtajat arvioivat työyhteisöä ja johtamista. Havaittuja tekijöitä kertyi 927 147 kappaletta. Havainnoinnin pätevyys ja reliabiliteetti arvioitiin ja systemaattisen otannan periaatteiden todettiin toteutuvan.

3.2 Hankkeen tavoitteet ja toteutus

Koko hankkeen tavoitteena oli tutkitun tiedon avulla tukea henkilöstön pedagogisesti tietoista toimintaa lasten kehitystä ja oppimista tukevaksi. Lisäksi tavoitteena oli vahvistaa osallisuutta ja kehittää oppimisympäristöjä sekä ohjata toimintakulttuuria tietoperustaiseen työhön, johtamiseen ja ohjaamiseen kytke-mällä varhaiskasvatuksen kehittäminen reaaliaikaiseen progressiiviseen palautteeseen. Rahoittajan intressinä oli saada tulosten avulla tietoa varhaiskasvatuksen nykytilasta ja huomiota vaativista kehittämiskohteista sekä valtakunnallisesti levitettäväksi hyvät käytännöt, toisin sanoen parhaat mahdolliset keinot varhaiskasvatuksen toteuttamiseen ja kehittämiseen.

Kouvolan kaupunki hallinnoi hanketta ja jokainen osallistujakunta organisoi hankkeen toteutuksen hankesuunnitelman mukaisesti omassa kunnassaan yhteistyössä Helsingin yliopiston kanssa. Hankkeelle nimettiin noin kerran kuukaudessa kokoontunut ohjausryhmä, joka koostui yliopiston ja kuntien yhteyshenkilöistä.

Hankkeen toteutuksen aikana selvitettiin useiden mittareiden (liite 3) avulla, miten lapsi kokee varhaiskasvatuksen arjen tilanteet ja tapahtumat sekä mikä

yhteys näillä kokemuksilla on varhaiskasvattajien toimintaan. Mittareita kehitettiin pitkäjänteisesti ja niissä huomioitiin uudistunut varhaiskasvatussuunnitelma. Aiemmin mainittuihin orientaatioteorian ulottuvuuksiin perustuen Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa huomio kohdistettiin lapsen prosessien ja toimintaympäristön havainnointiin. Tiivistetysti voidaan sanoa, että kaikki observoinnin mittarit pohjautuvat kokonaisuutena lasten oppimisen, itsesäätelyn, sosiaalisten taitojen ja sosiaalisen orientaation arviointiin (ks. Reunamo 2007, 167-169). Mittareiden teoreettista perustaa avataan tarkemmin luvussa 4.4.

Hankkeessa työskenteli yhteensä 193 henkilöä ja henkilökohtaisesti olen vastannut Opetushallituksen avustuspäätöksen ja osallistujakuntien sisällöllisten linjausten edellyttämällä tavalla hankkeen hallinnoinnista ajalla 1.8.2016–30.4.2018 sekä työskennellyt näköalapaikalla Kouvolan varhaiskasvatuksessa menetelmävaiheen asiantuntijana 1.1.2018 alkaen. Hankkeessa luodun pysyvän menetelmän avulla osallistujakuntien varhaiskasvatusta arvioidaan, kehitetään ja johdetaan nyt ja jatkossa tutkitun tiedon avulla.

Koska muun muassa varhaiskasvatuspaikat, lapsiryhmät ja havainnoitavat lapset on satunnaistettu, voidaan tuloksia yleistää koko Suomen varhaiskasvatukseen. Laajan otannan ansiosta tuloksia voidaan soveltaa myös monenlaisiin erilaisiin konteksteihin, kuten erilaisiin kuntiin, erilaisiin pedagogiikkoihin ja lasten erityistarpeisiin. Kansainvälistä näkökulmaa on mahdollista saada Jyrki Reunamon yhteistyöstä muun muassa Taiwanin ja Turkin kanssa.

3.3 Hankkeen aineisto

Aineiston keruun piirissä oli 63 700 lasta sekä noin 15 000 henkilöstön jäsentä 734 päiväkodista ja perhepäivähoitopaikasta. Aineisto kerättiin lapsihavainnoinnin eli observoinnin kautta Kouvolassa, Espoossa, Helsingissä, Hyvinkäällä, Hämeenlinnassa, Järvenpäässä, Keravalla, Mäntsälässä, Nurmijärvellä, Sipoossa, Vantaalla ja Turussa. 51 000 havainnon avulla saatiin ajantasainen kuva varhaiskasvatuksen arjesta sekä siitä, miten lapsi kokee tilanteet ja tapahtumat hoitopäivän aikana.

Observoinnin lisäksi hankkeessa kerättiin aineistoa sähköisillä itsearviointilomakkeilla, joilla observointipaikkojen johtajat arvioivat johtamistaan ja yksikönsä toimintaa sekä observoitujen lasten ryhmissä työskennelleet, noin neljänsadan lapsiryhmän työntekijät arvioivat oppimisympäristöjä, ryhmänsä toimintakulttuuria ja omaa työskentelyään. Itsearviointeja kertyi yhteensä 703 kappaletta.

Oppimisympäristön arviointilomake pohjautuu Helsingin kaikkien varhaiskasvatussyksiköiden kartoitukseen (ks. Reunamo 2005). Sen jälkeen sitä on täydennetty vuoden 2015 aineistonkeruuseen ja viimeksi vuonna 2016 ennen aineiston keruun alkua prosessissa, jossa olen ollut itsekin mukana. Lomakkeesta on myös toinen, perhepäivähoidon käyttöön keväällä 2018 räätälöity versio.

Johtajien arvioinnin pohjan on laatinut Jyrki Reunamo, paljolti edellä mainitun kartoituksen pohjalta. Tähän versioon ovat osansa tuoneet myös Ulla Soukainen, Marja-Liisa Akselin, Timo Järvensivu ja Maiju Paananen. Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa käytettyä lomaketta muokattiin vielä ennen aineiston keruun alkua vuoden 2016 talvella osallistujakuntien yhdysheleilöiden kanssa.

Reunamon (2017a) mukaan pitkän työn tuloksena saatiin määrällisiä tutkimusmenetelmiä käyttäen kansainvälisestäikin arvioiden ainutlaatuista tietoa. Olen jo aiemmin analysoinut Kouvolan aineistoa paikallisten kehittämiskohteiden valinnan tueksi ja saanut nyt kerätystä Kouvolan aineistosta ja kokonaisaineistosta itsenäisesti tutkittavaksi ja analysoitavaksi lasten osallisuuden kokemuksia kuvaavia tuloksia.

Aiempi orientaatioprojekti mukaan lukien aineistosta on julkaistu useita vertaisarvioituja tieteellisiä julkaisuja ja tekeillä, sekä valmistuneena, on myös väitöskirjoja (ks. Projektin tieteelliset tulokset s.a.) sekä opinnäytetöitä (ks. Projektin liittyvät opinnäytetyöt s.a.). Lapsen osallisuuteen liittyviä asioita ei kuitenkaan ole samasta, eikä myöskään aiemmasta aineistosta tähän mennessä muiden toimesta tutkittu.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimuksen kohdejoukko, kohde ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen kohdejoukkona ovat Kouvolan noin 2900 varhaiskasvatusikäistä lasta. Vertailua varten kokonaisaineiston kohdejoukkoon kuuluvat Kouvolan lisäksi Espoon, Helsingin, Hyvinkään, Hämeenlinnan, Järvenpään, Keravan, Mäntsälän, Nurmijärven, Sipoon, Vantaan ja Turun noin 60 800 varhaiskasvatusikäistä lasta. Kohdejoukon koko on yhteensä noin 63 700 varhaiskasvatusikäistä lasta.

Tutkimuksen kohteena ovat sosiaaliselta orientaatioltaan erilaisten lasten osallisuuden kokemukset yleisesti ja päivän eri tilanteissa, sekä aikuisen toiminnan vaikutus näihin kokemuksiin. Varsinaiset tutkimuskysymykset on rajattu seuraavien ydinkysymysten ympärille:

1. Minkä tasoisena ja laatusena erilaisten lasten osallisuus ilmenee?
2. Miten muutokset aikuisen toiminnassa vaikuttavat lasten osallisuuteen?
3. Millainen toiminta parantaa lasten osallisuuden kokemuksia?
4. Miten Kouvolan tulokset eroavat kokonaisaineistosta?

4.2 Tutkimusote ja aineistonkeruumenetelmät

Tässä kartoittavassa opinnäytetyössä käytetään kvantitatiivista tutkimusotetta. Kartoittavalla tutkimuksella pyritään löytämään uusia näkökulmia tai tuottamaan uutta tietoa tutkittavasta ilmiöstä (Hirsjärvi ym. 2007, 134-135). Yleisesti ottaen kvantitatiiviset menetelmät ovat mittaamiseen perustuvia, mutta mittayksiköt voivat vaihdella aina tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä riippuen. Mittayksikköjen kautta on tavoitteena saada numeerista tietoa kyseisestä ilmiöstä. (Erätuuli ym. 1994, 10-11.)

Esimerkiksi Vilkan (2007, 14) mukaan määrällisellä tutkimuksella vastataan tilastollisiin kysymyksiin, kuten kuinka paljon tai kuinka usein, ja nyt lapsen päivän kulkua kokemuksineen halutaan kuvata numeerisessa muodossa. Tässä tutkimuksessa numeerinen tieto tulkitaan vielä sanalliseen muotoon kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä. Heikkilän (2014, 15-19) mukaan riittävän laajalla ja edustavalla otoksella toteutettu määrällinen tutkimus onkin ihmistieteissä omiaan nykytilanteen kartoittamiseen. Tätä tarkoitusta täyttämään valittiin myös

opinnäytetyön tutkimusote. Huomattavaa on, että Heikkilän (2001, 15-16) mukaan sillä ei kuitenkaan lähtökohtaisesti pystytä selvittämään asioiden syitä.

Aineistonkeruumenetelmänä on käytetty observoimista eli havainnointia ennalta määritellyn lomakkeen avulla. Observointi sopii menetelmäksi erityisen hyvin silloin, kun havainnoitavat eivät välttämättä kerro tutkijalle asioita suoraan tai tutkittavilla voi olla kielestä tai iästä johtuvia vaikeuksia tuottaa tarvittavaa informaatiota (Hirsjärvi ym. 2004, 201-203). Lisäksi se sopii joustavuutensa vuoksi erittäin hyvin dynaamisiin tilanteisiin (Uusitalo 1991, 89).

Esimerkiksi haastattelujen avulla tai vuosisuunnitelmia ja toimintakertomuksia analysoimalla saadaan kyllä vastauksia lasten ja henkilöstön käsityksistä, mutta ne eivät vastaa luotettavasti siihen, miten lasten osallisuus varmasti päivän tilanteissa ja tapahtumissa toteutuu. McAteerin ym. (2008) mukaan observointi onkin todettu käyttökelpoiseksi tavaksi arvioida sitä, mitä todellisuudessa tapahtuu. Tuolloin ei hänen mukaansa tarvitse tyytyä tietoon siitä, mitä luullaan tapahtuvan tai toivotaan toisten ajattelevan. Myös Hirsjärven ym. (2007) mukaan observoinnin avulla saadaan reaaliaikaista tietoa luonnollisista toimintaympäristöistä, joten sitä ei rasita monia muita menetelmiä leimaava keinotekoisuus.

Esimerkiksi Heikkilän (2014, 6) mukaan kvantitatiivisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelminä voidaan käyttää juuri edellä kuvattua systemaattista havainnointia. Kun observoitavan kohteen valinta ja kaikki observointiin liittyvät asiat kuten käytettävä aika, toteutus ja kirjaaminen on standardisoitu, mahdollistetaan Johnsonin ja Christensenin (2004, 187) mukaan juuri tällaisella toiminnalla systemaattinen datan kerääminen. Reunamon (2017a) mukaan Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeen observointi on ei-osallistuvaa sekä strukturoitua ja siitä kertyneen aineiston koon ja koodauksen perusteella myös analysoinnissa on päädytty käyttämään kvantitatiivisia menetelmiä.

4.3 Aineistonkeruuprosessin eteneminen

Kun tutkimuskohteena on varhaiskasvatusikäisiä lapsia, liittyy aineistonkeruuseen erityisiä tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka koskevat ennen kaikkea hyviä tieteellisiä käytäntöjä ja luottamuksellisuutta. Vaikka hallinnonala siirtyi vuonna

2013 Opetus- ja kulttuuriministeriöön, eikä varhaiskasvatusta katsota enää sosiaalipalveluksi, sovelletaan siihen aineistonkeruuhetkellä kuitenkin edelleen sosiaalihuollon asiakaslakia. Tästä syystä varhaiskasvatusikäisen lapsen asiakkuuteen liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettäviä (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812).

Hankevaiheessa tutkimuseettisiin kysymyksiin on saatu opastusta sekä puoltava lausunto Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen ennakoarvioinnin toimikunnalta. Osallistuvilta kunnilta ja kaupungeilta on saatu tutkimusluvat ja kaikkien mukaan arvottujen lasten vanhemmilta on pyydetty kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumiseksi.

Satunnaistettu tutkimusaineisto on kerätty 12 kunnassa ei-osallistuvien, Helsingin yliopiston kouluttamien noin 150 observoijan toimesta. Observoijien koulutus alkoi keväällä 2017 ja he käyvät säännöllisesti täydennyskoulutuksessa pätevyyden ja reliabiliteetin takaamiseksi. Observoijat ovat myös saaneet käyttöönsä kirjallisen ohjeen (liite 1) ja verkkosivuston.

Yksittäisen observoijan näkökulmasta aineistonkeruuprosessi eteni 9.9.2017 alkaen käymällä kahdesti 2-5 eri varhaiskasvatuspaikassa kunnasta riippuen. Yhdellä strukturoidulla observointikäynnillä havainnoitiin 4 tunnin aikana viittä lasta. Lapset arvottiin niistä lapsista, joiden vanhemmilta henkilöstö oli saanut luvan osallistua tutkimukseen. Jokainen observoija käytti havaintojen kirjaamiseen mobiililaitetta ja sähköistä lomaketta. Lomakkeen täyttämiseen vaadittiin observoijan oma koodi, päiväkodin koodi sekä havainnoitavan lapsen numero. Myöhemmin vaatimukseen on lisätty salasana. Lapsia observoitiin numerojärjestyksessä 1-5. Varsinainen observointi eteni kestoaltaan viiden minuutin jaksoissa, josta 2 minuuttia käytettiin tilanteen hahmottamiseen ja observoijan orientoitumiseen, tämän jälkeen lasta havainnoitiin 1 minuutti ja viimeisen 2 minuutin aikana havainnot kirjattiin sähköiselle lomakkeelle. Kirjaamisen jälkeen lomakkeen tiedot tallennettiin suojatulle pilvipalvelimelle. Observoituaan vuorossa olevan lapsen observoija siirtyi listassa seuraavana olevan kohdalle ja numero 5:n jälkeen siirtyi taas lapseen numero 1. Kuvatun kaltaisella systemaattisella otannalla yksi observoija tuotti neljän tunnin observoinnin aikana aineistoon noin 50 havaintoa. (Reunamo 2017b, 11).

Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeen observointiin liittyi kiinteästi yhdeksän erilaista mittaria, jotka on merkitty kirjaimilla A-I ja eri vastausvaihtoehdot esitetään kunkin mittarin sisällä numeroin. Observointilomakkeen (liite 2) mittarit esitellään seuraavaksi ja niiden vastausvaihtoehdot tarkemmin liitteessä 3.

- A. Lapsen toiminnan yleinen kehys (mitä lapsen pitää/kuuluu tehdä, sisältää siirtymät tilanteiden välissä)
- B. Lapsen oma toiminta (mitä lapsi tekee)
- C. Lapsen pääasiallinen huomion kohde
- D. Lähin sosiaalinen lapsikontakti (sen observeitavan lapsen numero johon havainnoitava lapsi vahvimmin suuntautuu.)
- E. Lapsen fyysinen aktiivisuus (painotetaan viimeistä 10 sekuntia)
- F. Lapsen sitoutuneisuus
- G. Emootio
- H. Sosiaalinen orientaatio tämänhetkessä ryhmässä
- I. Lähimmän aikuisen toiminta

Mittarin A. vastausvaihtoehdot perustuvat aikaisempaan tutkimukseen (ks. Reunamo 2000), ja niiden avulla saadaan yleiskuva varhaiskasvatuksen päivän jakautumisesta erilaisiin tilanteisiin. Mittarin B. avulla selvitetään, mitä lapset tekevät sen hetkisen tilanteen sisällä. Esimerkiksi ruokailuun voi sisältyä kiellettyä toimintaa tai yhdessäoloa ja jutustelua, jotka tuottavat orientaatioteorian yhteydessä aiemmin mainittua persoonallista ainesta. Mittarin C. avulla kerätään aineistoa lapsen huomion suuntautumista suhteessa varhaiskasvatuspaikan sen hetkiseen toimintaan. Mittarin D. avulla selvitetään onko observeitavalla lapsella sosiaalista kontaktia toiseen, observointiin osallistuvaan lapseen. (Reunamo 2018.)

Reunamon (2018) mukaan Lapsen fyysinen aktiivisuuden mittari E. perustuu Puhlin ym. (1990) Children's Activity Rating Scale-havainnointimallin asteikkoon. Lapsen sitoutuneisuuden mittari F. on puolestaan mukaelma Leuven Involvement Scale for Young Children-mallista, jonka alkuperäisen mallin on kehittänyt Ferre Laevers.

Mittarilla G. kerätään tietoa observeitavan lapsen sen hetkisestä tunnetilasta. Mittarin vastausvaihtoehdot pohjautuvat Paul Ekmanin näkemyksiin perustuneista. Huomattavaa on kuitenkin mittarin kehittyminen prosessin aikana niin,

ettei se enää mukaile suoraan Ekmanin määritelmiä. Mittarin H. nimi ja määritelmä ovat peräisin aiemmin esitetystä orientaatioteorian mallista. Mittarin I. kehittämisessä on käytetty samaa teoriapohjaa kuin mittarissa H. (Reunamo 2018.)

Kaikkien mittareiden kehittämistyössä on hyödynnetty myös kansainvälistä näkemystä. Mukana olleista henkilöistä mainitaan erityisesti Taiwanilaiset Hui-Chun Lee, Li-Chen Wang ja Rosalind Wu. (Reunamo 2018.)

4.4 Aineiston analyysimenetelmä

Analysoinnin alussa aineiston määrä rajattiin niin, että viimeinen huomioitava keräyspäivä on 30.4.2018 ja tämän rajauksen seurauksena kokonaisaineiston kooksi muodostui 51 527 havaintoa. Havainnoitujen lasten ikäjakauma on ollut 1-7 vuotta. Kouvolassa observointidatan aineistonkeruussa työskenteli 14 henkilöä ja aineiston kooksi muodostui 4809 havaintoa.

Helsingin yliopiston palvelimelle tallennettu, sähköisillä lomakkeilla kerätty tieto on eettisten periaatteiden mukaisesti suojattu salasanalla ja observoijan sekä havainnoitavien kohteiden numerokoodauksella. Jokaisella osallistujakunnalla on henkilökohtaisen käyttöoikeuden kautta pääsy vain oman datansa, eli tässä tutkimuksessa Kouvolan aineiston analysointiin ja sen vertailuun kokonaisaineiston tasolla. (Reunamo 2017b, 12.) Aineiston analyysiä varten tekniseksi työkaluksi hankkeessa ja myös tässä opinnäytetyössä on valittu selainpohjainen Tableau-analyysiohjelma, jolla päästään reaaliaikaisesti kiinni tutkimusdataan. Tutkimusdata päivittyy aina, kun tietokantaan tallentuu uusia havaintoja ja tällä hetkellä lisäys olisi ilman päivämäärärajausta noin 600 havaintoa vuorokaudessa. Kaikkia aineiston eri osia on mahdollista tutkia yksittelen sekä yhdistellen ja keskenään vertaillen, jotta tiedetään mikä vaikuttaa mihinkin. Eri ikäluokkien, kuin myös tyttöjen ja poikien tuloksia on mahdollista erotella aineistosta. Myös viikonpäivien ja vuorokauden aikojen välistä vaihtelua on mahdollista tutkia kaiken tapahtuessa kuitenkin niin, että yksittäisten lasten ja varhaiskasvatusyksiköiden tunnistaminen on tietoturvasyistä estetty. Aineisto on jo Helsingin yliopistolla Jyrki Reunamon tutkijaryhmän toimesta koodattu niin, että siitä on mahdollista saada määrällisiä tutkimusmenetelmiä käyttäen monenlaista tietoa muun muassa lasten fyysisestä aktiivisuudesta,

sosiaalisesta orientaatiosta, esiintyvistä emootioista ja aikuisten toiminnasta aina mahdolliseen henkilöstövajeeseen havainnointihetkellä.

Tässä opinnäytetyössä analysointi aloitettiin kirjautumalla Tableauhun henkilökohtaiseen lisenssiin kytketyllä käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Työstämistä varten Kunta- ja maakohtainen palaute-kansiosta valittiin kaikilla mittareilla kerätyn aineiston sisältävä työkirja nimeltä Lapsi, oppimisympäristö ja johtaminen, jota ryhdyttiin editoimaan uuteen taulukkoon.

Koska erilaiset lapset kokevat osallisuutta eri tavoin, analysoitiin ensimmäistä tutkimuskysymystä varten observointiaineistosta erilaisten sosiaalisten orientaatioiden, eli mukautuvan, osallistuvan, omaehtoisen, vetäytyvän ja määrittelemättömän vaihtoehdon ilmenemistä kaikissa lapsen toiminnan yleisen kehyn mukaisissa päivän tilanteissa ja tapahtumissa. Lapsen toiminnan yleinen kehys -mittarin sisältämät analysoitavat tilanteet ja tapahtumat olivat suora kasvatustoiminta sisällä, tuettu leikki sisällä, vapaa leikki sisällä, ulkotoiminta, perushoito, ruokailu ja lepoaika. Seuraavaksi analysoitiin minkälaisia osallisuuden tasoja ja osallisuuden laatuja edellä mainittuihin sosiaalisiin orientaatioihin liittyy. Tavoitteena oli siis löytää vastauksia siihen, milloin erilaiset lapset ovat toimintaan sitoutuneita ja siitä innostuneita, ja milloin eivät ole.

Toista tutkimuskysymystä varten etsittiin ensin observointiaineistosta lähimmän aikuisen vastaanottavan, osallistuvan, tavoittelevan, neutraalin, negatiivisen ja lasta huomioimattoman toiminnan ilmenemistä kaikissa päivän tilanteissa ja tapahtumissa, eli suorassa kasvatustoiminnassa sisällä, tuetussa leikissä sisällä, vapaassa leikissä sisällä, ulkotoiminnassa, perushoidossa, ruokailussa ja lepoaikalla. Observointiaineistosta analysoitiin tämän jälkeen lähimmän aikuisen toiminnassa tapahtuvien muutosten vaikutusta yksi kerrallaan sosiaalisesti eri tavoin orientoituneiden lasten osallisuuden tasoon, eli sitoutuneisuuteen. Seuraavaksi analysoitiin samalla tavalla lähimmän aikuisen toimintaa ja siinä tapahtuvien muutosten vaikutusta sosiaalisesti eri tavoin orientoituneiden lasten osallisuuden laatuun, eli etsimällä esiintyvistä emootioista innostukseen kohdistuvia muutoksia.

Lähimmän aikuisen toiminnan vaihtoehdot avataan analyysin kuvaamiseksi tarkemmin seuraavasti:

1. Vastanottaa:
havainnoi, kuuntelee, on avoin, herkistyy, hyväksyy, huomioi. Toisin sanoen syventyy lapsen kokemukseen.
2. Osallistuu:
vuorovaikutteinen, avoin, tekee yhteistyötä, rikastaa, kokeilee. Toisin sanoen syventää lapsen kokemusta.
3. Tavoittelee:
opettaa, motivoi, ohjaa, harjoittaa. Toisin sanoen syventää lapsen kokemusta ennalta määrätyn tavoitteen suuntaan.
4. Neutraali:
ei vuorovaikutteinen, valvoo, päättää, rutiini, ei huomioi. Toisin sanoen ei syvennä lapsen kokemusta.
5. Negatiivinen:
arvostelee, mitätöi, syyttää, ivailee, uhkailee. Toisin sanoen jyrää lapsen kokemuksen.
6. Ei aikuisen huomiota.

Kolmatta tutkimuskysymystä varten analysoitiin observointiaineistosta sosiaalisesti eri tavoin orientoituneiden lasten omaa toimintaa, jotta saatiin selville, missä tilanteissa heidän osallisuutensa toteutuu parhaiten. Aineistoa analysoitiin tässä kohtaa niin, että osallisuuden tason oli oltava vähintään hyvää. Tällöin lapsen sitoutumisen vaatimuksena oli havainnoitu jatkuva toiminta, jossa on intensiivisiä hetkiä, eikä tarkkaavaisuus helposti hajoa tai vaihtoehtoisesti kestävä ja intensiivinen toiminta, josta löytyy keskittymistä, luovuutta, energiaa ja sitkeyttä. Osallisuuden tason kannalta vaatimuksena oli, että havainnoidusta toiminnasta tuli löytyä innostuneisuutta.

Analysoidusta edustavasta aineistosta eroteltiin keräysvaiheen numerokoodauksen ja Tableau-lisenssin käyttöoikeuksien avulla neljättä tutkimuskysymystä varten Kouvolan aineisto ja vertailukohdaksi kaikkien mukana olleiden kaupunkien ja kuntien yhteinen, kokonaistilannetta kuvaava aineisto. Vertailu toteutettiin jokaisen tutkimuskysymyksen osalta analysoimalla samanaikaisesti Kouvolan aineistoa ja kokonaisaineistoa.

Koska Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeen aikana luoduilla menetelmillä on myös kaupallista arvoa, ei analyysin yksityiskohtaisempi kuvaus ole tässä yhteydessä mahdollista. Yleisellä tasolla analyysin teknisestä

osasta voidaan todeta, että observointidata oli koodattu omiin kansioihinsa näkymän sijainnissa Dimensiot, josta haluttu tieto, kuten lapsen emotiot asetettiin analyysiohjelman riveille näkymän kohtaan Rows. Näitä valintoja oli mahdollista suodattaa ja taulukoida ristiin lukemattomilla tavoilla, muokata esitystapaa painotetuista lukumääristä minimi- sekä maksimiarvoihin ja niin edelleen. Myös visualisointeja saattoi luoda analyysiohjelmassa useilla tavoilla vaikkapa aikasarjoiksi tai siirtää datan osia toiseen ympäristöön, kuten Exceliin. Tehdyt työkirjat on mahdollista tallentaa ja jakaa manuaalisesti tai automaattisesti ajastettuna tilauksena, jolloin tässäkin opinnäytetyössä käytetyn analyysin päivittyneen kuvauksen saisi halutessaan säännöllisin väliajoin esimerkiksi omaan, esimiehen tai valittujen työntekijöiden sähköpostiin.

5 TULOKSET

5.1 Erilaisten lasten osallisuuden taso ja laatu

Lasten osallisuus ilmenee observointiaineistosta saaduissa tuloksissa niin, että sitoutuneisuus kertoo lapsen osallisuuden tasosta ja emotio laadusta. Tässä vaiheessa lähimmän aikuisen toiminnan merkitystä ei huomioida.

Koska osallisuuden kokemukset ovat yksilöllisiä ja vaihtelevat erilaisilla lapsilla, tarkastellaan ensin, millaisia sosiaalisia orientaatioita lapsilla on. Sekä Kouvolan että kokonaisaineiston tasolla sosiaaliselta orientaatioltaan yleisin on osallistuva lapsi, jonka jälkeen esiintymisjärjestys on mukautuva, vetäytyvä ja viimeiseksi omaehtoinen lapsi. Myös vaihtoehtoa, 5. Ei voi määrittää, esiintyy huomattava määrä. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Lasten sosiaalisten orientaatioiden jakautuminen

H. Lapsen sosiaalinen orientaatio	Kouvola	Kokonaisaineisto
1. Mukautuva	24,63 %	28,19 %
2. Osallistuva	35,06 %	35,94 %
3. Omaehtoinen	5,01 %	5,13 %
4. Vetäytyvä	17,46 %	18,13 %
5. Ei voi määrittää	17,83 %	12,61 %
	100,0 %	100,0 %

Lapsen sosiaalisen orientaation merkitystä osallisuuden tasoon tutkittiin yleisesti kaikissa päivän tilanteissa havainnoimalla hänen sitoutumistaan. Osallisuutta kokeva lapsi on Leinosen (2014, 18-19) määritelmän mukaisesti toimitaan sitoutunut.

Vaikka aineistojen välillä on pieniä eroja, sekä Kouvolassa että kokonaisaineistossa mukautuvalle lapselle yleisintä on kohtuullisen hyvä osallisuuden taso ja tuloksissa ilmenee runsaasti myös hyvää osallisuuden tasoa, eli jatkuvaa, intensiivisiä hetkiä sisältävää sitoutuneisuutta. Osallistuvalla lapsella yleisintä on molemmissa aineistossa hyvä osallisuuden taso. Mukautuvan ja osallistuvan lapsen osallisuuden tasoon verrattuna merkittävän poikkeuksen tekevät kummassakin aineistossa omaehtoinen lapsi ja vetäytyvä lapsi. Omaehtoiselle lapselle yleisintä on melko huono osallisuuden taso ja vetäytyvälle lapselle huono taso, vaikkakin samalla on huomattava, että he saavuttavat silti korkeimman osallisuuden tason todennäköisemmin kuin mukautuva lapsi. Tämän perusteella voidaan siis osavastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen todeta, että erilaisten lasten osallisuuden taso vaihtelee huomattavasti ja erityisesti sen ääripäissä on suuria eroja. Yleisesti kuitenkin parhaimmalla osallisuuden tasolla on sosiaaliselta orientaatioltaan osallistuva lapsi. Huonoimmalla osallisuuden tasolla on tämän mittarin tulosten perusteella vetäytyvä lapsi. Näiden kahden välimaastoon jäävät mukautuvat ja omaehtoiset lapset. (Taulukko 2.)

Taulukko 2. Erilaisten lasten osallisuuden tasot

F. Lapsen sitoutuneisuus Kouvolassa	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Yksinkertainen	13,84 %	2,14 %	4,22 %	45,61 %
2. Usein keskeytyvä	14,73 %	10,65 %	40,07 %	9,66 %
3. Enimmäkseen jatkuva	34,57 %	25,66 %	27,42 %	18,25 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	31,28 %	45,63 %	20,04 %	19,86 %
5. Kestävä, intensiivinen	5,58 %	15,90 %	8,26 %	6,60 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

F. Lapsen sitoutuneisuus kokonaisaineistossa	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Yksinkertainen	12,99 %	2,08 %	4,83 %	42,31 %
2. Usein keskeytyvä	16,45 %	10,58 %	32,79 %	12,59 %
3. Enimmäkseen jatkuva	34,68 %	27,33 %	27,03 %	17,02 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	30,61 %	44,58 %	25,16 %	21,11 %
5. Kestävä, intensiivinen	5,26 %	15,44 %	10,20 %	6,98 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Lapsen sosiaalisen orientaation merkitystä osallisuuden laatuun tutkittiin yleisesti kaikissa päivän tilanteissa ja tapahtumissa havainnoimalla hänen emootioitaan. Osallisuutta kokeva lapsi on Leinosen (2014, 18-19) määritelmän mukaisesti toiminnasta innostunut.

Eniten laadukasta osallisuutta ilmenee Kouvolassa osallistuvalla lapsella ja heti perässä seuraa omaehtoinen lapsi, kun kokonaisaineistossa nämä kaksi vaihtavat paikkaa. Molemmissa aineistoissa osallisuuden laatu toteutuu huonoiten vetäytyvällä lapsella ja näiden välimaastossa sijaitsee mukautuva lapsi.

Näiden tulosten perusteella voidaan siis toisena osavastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen sanoa, että yleisesti parhaimman laatuista osallisuutta kokevat sosiaaliselta orientaatioltaan osallistuvat ja omaehtoiset lapset. Huonoimman laatuudesta osallisuudesta kärsii tämänkin mittarin perusteella vetäytyvä lapsi mukautuvan lapsen jäädessä taas edellä mainittujen välimaastoon. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Erilaisten lasten osallisuuden laatu

G. Lapsen emootio Kouvolassa	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Viha	0,00 %	0,03 %	1,76 %	0,00 %
2. Ärtymys, turhauma	1,07 %	1,03 %	39,02 %	5,65 %
3. Pelko, ahdistus	0,11 %	0,03 %	0,18 %	0,45 %
4. Suru, masennus	0,18 %	0,13 %	1,58 %	0,86 %
5. Ilo, riemu	3,43 %	13,79 %	7,91 %	0,96 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	13,30 %	27,76 %	10,02 %	5,59 %
7. Hämmästyminen, innostus	12,66 %	25,00 %	20,04 %	4,18 %
8. Neutraali	68,61 %	30,93 %	10,72 %	79,23 %
9. Muu tunne	0,64 %	1,28 %	8,79 %	3,07 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

G. Lapsen emootio kokonaisaineistossa	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Viha	0,04 %	0,02 %	1,08 %	0,07 %
2. Ärtymys, turhauma	1,12 %	1,23 %	32,80 %	4,37 %
3. Pelko, ahdistus	0,14 %	0,04 %	0,41 %	0,32 %
4. Suru, masennus	0,45 %	0,25 %	1,35 %	1,65 %
5. Ilo, riemu	4,59 %	20,38 %	12,36 %	1,10 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	15,53 %	27,47 %	9,47 %	7,18 %
7. Hämmästyminen, innostus	13,67 %	23,54 %	25,14 %	6,14 %
8. Neutraali	63,06 %	26,23 %	11,14 %	75,40 %
9. Muu tunne	1,41 %	0,82 %	6,25 %	3,76 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Vaikka aineistojen välillä on muissa tunnetiloissa pieniä eroja, niin kummassakin osallistuvalla ja vetäytyvällä lapsella yleisin emotio on neutraali. Vetäytyvällä lapsella myös onnellisuus ja tyytyväisyys jäävät Kouvolan tulosten tavoin kokonaisaineistossakin huomattavan vähäisiksi. Omaehtoiselle lapselle molemmissa aineistoissa on yleisimpänä emotiona ärtymys ja turhauma. Mukautuvalla, kuin myöskään vetäytyvällä lapsella ei ilmene juurikaan iloa ja riemua. Merkittävimpänä erona osallistuvan lapsen yleisin emotio on kokonaisaineistossa onnellisuus ja tyytyväisyys, kun se Kouvolan aineistossa oli neutraali tunnetila. Isolan ym. (2017, 3-5) mainitsemaa osallisuuden käsitteen sekoittumista osallistumiseen kritisoidaan siis aivan syystä. Mainittakoon vielä, että selitys osallistuvan lapsen emotionoiden eroavaisuuteen eri aineistoissa löydetään analysoimalla Kouvolan ja kokonaisaineiston eroja päivän jakautumisesta lapsen oman toiminnan ja yleisen kehyksen vaihtoehtojen sisällä.

5.2 Aikuisen toiminnan vaikutus lasten osallisuuteen

Henkilöstö voi luonnollisesti toimia usein eri tavoin. Aikuisen toiminta ja siinä tapahtuvien muutosten vaikutus lasten osallisuuteen ilmenee tutkimustuloksissa niin, että muutos lapsen sitoutuneisuudessa kertoo vaikutuksesta osallisuuden tasoon ja muutos lapsen emotioniossa vaikutuksesta osallisuuden laatuun. Tulosten tulkinnassa on kiinnitetty erityistä huomiota virhepäätelmien välttämiseen. Jos automaattisesti oletettaisiin tapahtumaketjun vastaavan syyseuraussuhdetta aikuinen-lapsi, eikä huomioitaisi myös päinvastaista mahdollisuutta, olisi vaarana tehdä virhepäätelmiä.

Kun tarkastellaan lähimmän aikuisen toimintaa yleisesti, nähdään, että Kouvolassa yleisin on tilanne, jolloin lähin aikuinen ei huomioi lasta. Kokonaisaineistossa lievästi yleisempää on lähimmän aikuisen neutraali toiminta ja heti tämän jälkeen tilanne, jolloin lähin aikuinen ei huomioi lasta. Selkeästi vähiten sekä Kouvolassa että kokonaisaineistossa ilmenee lähimmän aikuisen toiminnassa negatiivista käytöstä. Tässä vaiheessa ei huomioida lapsen sosiaalista orientaatiota, sitoutumista tai emotionia, mutta yleisesti aikuisten toiminnassa olisi siis runsaasti tilaa lasten huomioimiselle ja heidän osallisuutensa parantamiselle. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Lähimmän aikuisen toiminnan jakautuminen päivän aikana

I. Lähimmän aikuisen toiminta	Kouvola	Kokonaisaineisto
1. Vastaanottaa	7,06 %	8,40 %
2. Osallistuu	13,06 %	13,21 %
3. Tavoittelee	17,39 %	14,69 %
4. Neutraali	27,88 %	31,72 %
5. Negatiivinen	0,29 %	0,37 %
6. Ei aikuisen huomiota	34,32 %	31,61 %
	100,0 %	100,0 %

Tulosten mukaan aikuisen negatiivinen käytös, eli lapsen mitätöinti, syyttäminen, ivaileminen tai uhkaileminen ovat aina negatiivisesti yhteydessä lasten osallisuuteen. Aikuisen negatiivista käytöstä tarkastellaan siis omana kohtanaan ja sen tarkempi tarkastelu yhdessä lähimmän aikuisen muun toiminnan kanssa on jätetty pois. Muuten tuloksena olisi harhaan johtava kuva prosenttiosuuksien jakautumisesta eikä tulos sinällään vastaisi tutkimuskysymykseen. Taulukkojen tulkinnassa vertailukohtana onkin hyvä käyttää tilannetta, jossa lähin aikuinen ei huomioi.

Tässä yhteydessä osallisuuden toteutumisen kannalta merkittävä tulos on, että Kouvolassa lähimmän aikuisen negatiivinen käytös kohdistuu useimmin omaehtoiseen lapseen, kun kokonaisaineistossa aikuisen negatiivisesta käytöksestä kärsivät tasapuolisemmin kaikki. Kokonaisaineiston tuloksissa huolestuttavaa on kuitenkin se, että 20 prosenttia aikuisen negatiivisesta käytöksestä kohdistuu vetäytyvään lapseen (taulukko 5), jonka osallisuus on aiemmin esitettyjen tulosten valossa jo lähtökohtaisesti muita vähäisempää.

Taulukko 5. Lähimmän aikuisen negatiivisen käytöksen kohde

Lähimmän aikuisen negatiivisen käytöksen kohde:	Kouvola	Kokonaisaineisto
Mukautuva lapsi	12,12 %	16,47 %
Osallistuva lapsi	3,03 %	22,35 %
Omaehtoinen lapsi	54,55 %	25,88 %
Vetäytyvä lapsi	9,09 %	20,00 %
Lapsi, jonka sosiaalista orientaatiota ei voi määrittää	21,21 %	15,29 %
	100,0 %	100,0 %

Miten sitten edellä kuvattu aikuisen toiminta ja siinä tapahtuvat muutokset vaikuttavat erilaisten lasten osallisuuden tasoon? Lähimmän aikuisen toiminnasta riippumatta mukautuvalle lapselle ominaista on kohtuullisen hyvä osallisuuden taso. Mukautuva lapsi pärjää myös ilman aikuisen tukea, mutta hyötyy selvästi

lähimmän aikuisen osallistuvasta toiminnasta. Parhaimman osallisuuden tason saavuttamiseen on Kouvolassa mukautuvan lapsen kohdalla useimmin yhteydessä lähin aikuinen, joka toimii tavoittelevasti tai osallistuvasti. Kokonaisaineistossa lievästi yleisin yhteys mukautuvan lapsen parhaimpaan osallisuuden tasoon on tilanteella, jossa aikuinen ei huomioi.

Osallistuvalle lapselle puolestaan ominaista on hyvä osallisuuden taso. Parhaimman osallisuuden tason saavuttamiseksi osallistuvaa lasta tukee Kouvolassa parhaiten lähin aikuinen, joka toimii vastaanottavasti. Kokonaisaineistossa osallistuva lapsi kuitenkin saavuttaa parhaimman osallisuuden tason parhaiten silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi.

Omaehtoisen lapsen osallisuuden taso on molemmissa aineistoissa matalalla, kun lähin aikuinen toimii tavoittelevasti, eli tilanteessa on pyrkimys edetä jonkin ennalta määrätyn tavoitteen suuntaan. Matalat osallisuuden tasot ovat ylipäätään vallitsevia omaehtoisille lapsille aikuisen ollessa läsnä. Yksi poikkeus kuitenkin löytyy. Omaehtoisen lapsen hyvä osallisuuden taso on nimittäin Kouvolassa yhteydessä lähimmän aikuisen osallistuvaan toimintaan eli tilanteeseen, jossa lähin aikuinen syventää lapsen omaa kokemusta. Merkittävää on, että kummassakin aineistossa omaehtoinen lapsi saavuttaa parhaimman osallisuuden tason todennäköisimmin silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi häntä.

Kouvolassa lähimmän aikuisen vastaanottava ja tavoitteleva toiminta on todennäköisimmin yhteydessä vetäytyvän lapsen kohtuullisen hyvään osallisuuteen. Erityisesti hyvää osallisuuden tasoa etsittäessä aineistot poikkeavat toisistaan huomattavasti. Parhaan osallisuuden tason saavuttamiseen on kuitenkin kummassakin aineistossa yhteydessä aikuisen vastaanottava toiminta. Huomioitavaa on, että kokonaisaineistossa vetäytyvän lapsen osallisuuden taso on Kouvolasta poiketen yleisimmin matalalla kautta linjan. Tästä voidaan päätellä, että oppimisympäristöissä olisi oleellisia, vetäytyvään lapseen vaikuttavia eroja.

Tulosten mukaan osallisuuden taso on vahvasti kytköksissä lapsen sosiaaliin orientautioon. Osallisuuden tasoon voidaan kuitenkin vaikuttaa eritavoin riippuen lähimmän aikuisen toiminnasta. (Taulukko 6.)

Taulukko 6. Erilaisten lasten osallisuuden tasot aikuisen toimiessa eri tavoin

F. Lapsen sitoutuneisuus, mukautuva lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	16,91 %	17,26 %	7,74 %	17,41 %	12,92 %
2. Usein keskeytyvä	18,84 %	11,90 %	11,01 %	15,30 %	17,44 %
3. Enimmäkseen jatkuva	34,30 %	27,08 %	38,54 %	33,71 %	35,40 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	27,05 %	38,10 %	34,52 %	29,48 %	28,68 %
5. Kestävä, intensiivinen	2,90 %	5,65 %	8,18 %	4,10 %	5,56 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, mukautuva lapsi kokonaisaineistossa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	12,65 %	9,58 %	8,91 %	15,95 %	15,02 %
2. Usein keskeytyvä	15,45 %	15,19 %	14,17 %	18,54 %	16,86 %
3. Enimmäkseen jatkuva	34,14 %	33,45 %	37,51 %	34,75 %	33,11 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	33,12 %	35,78 %	33,46 %	26,92 %	28,44 %
5. Kestävä, intensiivinen	4,64 %	6,00 %	5,96 %	3,82 %	6,57 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, osallistuva lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	3,48 %	2,40 %	2,44 %	2,40 %	0,95 %
2. Usein keskeytyvä	11,50 %	7,50 %	12,33 %	11,16 %	11,67 %
3. Enimmäkseen jatkuva	26,20 %	28,80 %	25,58 %	25,56 %	22,66 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	39,57 %	45,60 %	45,70 %	46,05 %	47,44 %
5. Kestävä, intensiivinen	19,25 %	15,70 %	13,95 %	14,83 %	17,26 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, osallistuva lapsi kokonaisaineistossa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	3,78 %	2,08 %	1,84 %	2,02 %	1,62 %
2. Usein keskeytyvä	10,43 %	9,39 %	12,31 %	12,81 %	8,70 %
3. Enimmäkseen jatkuva	29,31 %	29,04 %	27,24 %	27,50 %	25,18 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	44,32 %	45,62 %	45,18 %	42,81 %	45,08 %
5. Kestävä, intensiivinen	12,16 %	13,88 %	13,44 %	14,86 %	19,42 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, omaehtoinen lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	12,07 %	0,00 %	1,99 %	4,81 %	4,63 %
2. Usein keskeytyvä	24,14 %	31,91 %	41,72 %	47,06 %	35,19 %
3. Enimmäkseen jatkuva	55,17 %	10,54 %	40,40 %	16,04 %	18,52 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	3,45 %	44,68 %	8,61 %	25,57 %	27,78 %
5. Kestävä, intensiivinen	5,17 %	12,87 %	7,28 %	6,52 %	13,89 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, omaehtoinen lapsi kokonaisaineistossa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	4,91 %	3,60 %	5,84 %	6,50 %	2,71 %
2. Usein keskeytyvä	41,52 %	34,59 %	41,07 %	35,29 %	21,12 %
3. Enimmäkseen jatkuva	29,24 %	28,94 %	29,06 %	25,42 %	26,31 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	19,20 %	24,14 %	18,90 %	24,09 %	32,84 %
5. Kestävä, intensiivinen	5,13 %	8,73 %	5,12 %	8,71 %	17,03 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, vetäytyvä lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	22,77 %	47,27 %	18,83 %	36,51 %	58,59 %
2. Usein keskeytyvä	20,79 %	18,18 %	20,78 %	8,80 %	6,75 %
3. Enimmäkseen jatkuva	27,72 %	25,45 %	27,92 %	18,90 %	14,93 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	5,94 %	9,09 %	24,03 %	30,01 %	14,11 %
5. Kestävä, intensiivinen	22,77 %	0,00 %	8,44 %	5,77 %	5,62 %
F. Lapsen sitoutuneisuus, vetäytyvä lapsi kokonaisaineistossa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Yksinkertainen	35,27 %	29,00 %	31,65 %	44,63 %	43,54 %
2. Usein keskeytyvä	13,01 %	14,41 %	22,34 %	12,22 %	10,86 %
3. Enimmäkseen jatkuva	18,71 %	24,78 %	21,46 %	18,00 %	14,55 %
4. Jatkuva, intensiivisiä hetkiä	23,76 %	23,90 %	20,76 %	19,69 %	22,25 %
5. Kestävä, intensiivinen	9,25 %	7,91 %	3,80 %	5,47 %	8,80 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tulokset tukevat Järvisen ja Mikkolan (2015) näkemystä siitä, että osallisuudessa on kyse lapsen ja aikuisten maailman kohtaamisesta. Henkilöstöllä on siis oltava halua ja ymmärrystä luontevan yhteyden luomiseksi jotta erilaisten lasten osallisuuden taso pääsee toteutumaan vaadittavalla tavalla.

Erityisesti vetäytyvää lasta koskevat tulokset ovat mielenkiintoisia, koska esimerkiksi Laura Revon (2013) mukaan kiusaamista esiintyy jo pienten lasten parissa ja tyypillisesti se ilmenee varhaiskasvatuksessa leikkien ulkopuolelle jättämisenä. Revon (mts. 44) mukaan kiusaajaksi voidaan määritellä aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi, jonka muu ryhmä sulkee käyttäytymisensä vuoksi ulkopuolelle. Myöhemmin osallisuuden laatua tarkastellessa vetäytyvän lapsen emootioista nähdään, onko lapsi esimerkiksi vihainen vai kaikesta huolimatta yksin jäädessäänkin onnellinen. Osallisuutta parantavan toiminnan tuloksista on lisäksi mahdollista tarkistaa, miten yhdessäolo vaikuttaa vetäytyvään lapseen, eli voisiko ryhmässä tapahtua kiusaamista.

Miten aikuisen toiminta ja siinä tapahtuvat muutokset sitten vaikuttavat erilaisten lasten osallisuuden laatuun? Mukautuvan lapsen osallisuuden laadun kannalta olennaista on tarkastella lähimmän aikuisen toimintaa, joka on yhteydessä innostukseen. Kouvolassa mukautuvan lapsen osallisuuden laatuun vaikuttaa positiivisimmin lähimmän aikuisen osallistuva toiminta ja kokonaisaineistossa tavoitteleva toiminta. Kouvolassa lähimmän aikuisen tavoitteleva toiminta ja kokonaisaineistossa osallistuva toiminta tukevat vain hieman useammin lapsen osallisuuden laatua, kuin tilanne jossa lähin aikuinen ei huomioi. Kaikkein vähiten molemmissa aineistoissa mukautuvan lapsen osallisuuden laatua tukevat lähimmän aikuisen vastaanottava ja neutraali toiminta.

Yleisesti huomion arvoista on se, että mukautuvan lapsen tunnetila on molemmissa aineistoissa lähimmän aikuisen toiminnasta riippumatta pääsääntöisesti neutraali ja kokonaisaineistoissa lähimmän aikuisen läsnäolo rajoittaa mukautuvan lapsen iloa ja riemua. Iloa ja riemua esiintyykin eniten silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi. Sillä miten aikuinen lasta ja tilannetta lähestyy, on siis selvästi merkitystä omaehtoisen lapsen laadukasta osallisuutta tavoiteltaessa. (Taulukko 7.)

Taulukko 7. Mukautuvan lapsen emootiot ja aikuisen toiminta

G. Lapsen emootio, mukautuva lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
2. Ärtymys, turhauma	1,45 %	0,00 %	1,79 %	1,49 %	0,39 %
3. Pelko, ahdistus	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,25 %	0,13 %
4. Suru, masennus	1,45 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,26 %
5. Ilo, riemu	6,28 %	4,46 %	2,38 %	2,24 %	4,39 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	25,12 %	16,95 %	8,93 %	13,81 %	11,89 %
7. Hämmästy, innostus	10,14 %	18,15 %	13,64 %	10,32 %	12,27 %
8. Neutraali	55,07 %	58,93 %	71,93 %	71,52 %	70,67 %
9. Muu tunne	0,48 %	1,49 %	1,34 %	0,37 %	0,00 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

G. Lapsen emootio, mukautuva lapsi, kokonaisaineisto	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,31 %	0,00 %	0,01 %	0,00 %	0,00 %
2. Ärtymys, turhauma	0,87 %	1,01 %	1,27 %	0,83 %	1,42 %
3. Pelko, ahdistus	0,31 %	0,25 %	0,06 %	0,13 %	0,04 %
4. Suru, masennus	0,77 %	0,69 %	0,12 %	0,48 %	0,39 %
5. Ilo, riemu	4,00 %	4,99 %	4,47 %	4,08 %	5,50 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	20,18 %	17,52 %	12,77 %	13,86 %	16,86 %
7. Hämmästy, innostus	12,55 %	14,48 %	17,16 %	11,58 %	13,42 %
8. Neutraali	59,55 %	60,33 %	62,58 %	67,35 %	61,10 %
9. Muu tunne	1,46 %	0,74 %	1,56 %	1,69 %	1,27 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Osallistuvankin lapsen osallisuuden laadun kannalta olennaista on tarkastella lähimmän aikuisen toimintaa, joka on yhteydessä lapsen innostukseen. Kouvolassa osallistuvan lapsen osallisuuden laatu on parhaimmillaan silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi. Kokonaisaineistossa osallistuvan lapsen laadukkaan osallisuuden toteutuminen on sen sijaan useimmin yhteydessä lähimmän aikuisen tavoittelevaan toimintaan. Kaikkein vähiten kummassakin aineistossa osallistuvan lapsen laadukasta osallisuutta tuki lähimmän aikuisen neutraali toiminta.

Tässä yleisesti huomion arvoista on se, että molemmissa aineistoissa lähimmän aikuisen vastaanottava-, osallistuva- tai neutraali toiminta on useimmin yhteydessä osallistuvan lapsen onnellisuuteen ja tyytyväisyyteen. Lähimmän aikuisen tavoitteleva toiminta on sen sijaan kummassakin aineistossa useimmin yhteydessä osallistuvan lapsen neutraaliin tunnetilaan. Lähimmän aikuisen läsnäolo rajoittaa myös osallistuvan lapsen iloa ja riemua. Iloa ja riemua esiintyy tulosten mukaan Kouvolassa eniten silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi ja kokonaisaineistossa eniten silloin, kun lähin aikuinen on neutraali. Tämän sosiaalisen orientaation kohdalla havaitaan erityisesti se, että osallistuvat lapset eivät ole homogeeninen joukko, sillä Kouvolassa osallisuutta tuetaan

parhaiten antamalla heille tilaa, ja kokonaisaineistossa syventämällä heidän kokemustaan ennalta määrätyn tavoitteen suuntaan. Oikean lähestymistavan valinta vaatii siis kasvattajalta ammattitaitoa ja kykyä havainnoida lapsen tarpeet aina tilanteen ja yksilön mukaan. (Taulukko 8.)

Taulukko 8. Osallistuvan lapsen emootiot ja aikuisen toiminta

F. Lapsen emootio, osallistuva lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,00 %	0,00 %	0,12 %	0,00 %	0,00 %
2. Ärtymys, turhauma	1,34 %	0,20 %	1,74 %	1,27 %	0,96 %
3. Pelko, ahdistus	0,00 %	0,10 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
4. Suru, masennus	0,53 %	0,00 %	0,12 %	0,28 %	0,00 %
5. Ilo, riemu	13,10 %	12,30 %	9,77 %	15,82 %	17,45 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	29,14 %	29,30 %	19,55 %	40,82 %	23,43 %
7. Hämmästyys, innostus	27,54 %	27,80 %	24,37 %	15,11 %	28,83 %
8. Neutraali	28,07 %	29,20 %	42,91 %	25,38 %	27,58 %
9. Muu tunne	0,27 %	1,10 %	1,40 %	1,27 %	1,74 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

F. Lapsen emootio, osallistuva lapsi, kokonaisaineisto	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,00 %	0,01 %	0,03 %	0,01 %	0,05 %
2. Ärtymys, turhauma	2,10 %	1,06 %	1,27 %	1,23 %	1,02 %
3. Pelko, ahdistus	0,12 %	0,10 %	0,02 %	0,02 %	0,01 %
4. Suru, masennus	1,21 %	0,27 %	0,11 %	0,12 %	0,08 %
5. Ilo, riemu	14,51 %	18,05 %	18,68 %	24,17 %	22,05 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	29,51 %	29,50 %	22,63 %	27,33 %	28,02 %
7. Hämmästyys, innostus	22,86 %	24,55 %	27,29 %	21,51 %	22,61 %
8. Neutraali	29,41 %	25,89 %	29,08 %	24,33 %	25,38 %
9. Muu tunne	0,27 %	0,57 %	0,90 %	1,27 %	0,78 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Myös omaehtoisen lapsen osallisuuden kannalta on olennaista tarkastella lähimmän aikuisen toimintaa, joka on yhteydessä innostukseen. Molemmista aineistoissa omaehtoisen lapsen osallisuuden laatu on parhaimmillaan silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi. Kaikkein vähiten omaehtoisen osallisuuden laatu tukee kummassakin aineistossa lähimmän aikuisen vastaanottava toiminta.

Yleisesti huomion arvoista on se, että omaehtoinen lapsi on molemmissa aineistoissa lähimmän aikuisen läsnä ollessa yleisimmin ärtynyt ja turhautunut. Kouvolassa omaehtoisella lapsella ilmenee iloa ja riemua eniten silloin, kun lähin aikuinen ei huomioi. Kokonaisaineistossa omaehtoisella lapsella sen sijaan ilmenee iloa ja riemua huomattavasti useammassa tapauksessa kautta linjan korkeammalla. (Taulukko 9.)

Taulukko 9. Omaehtoisen lapsen emootiot ja aikuisen toiminta

G. Lapsen emootio, omaehtoinen lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	1,72 %	0,00 %	3,31 %	1,07 %	1,85 %
2. Ärtymys, turhauma	68,97 %	36,17 %	40,40 %	35,29 %	25,93 %
3. Pelko, ahdistus	0,00 %	0,00 %	0,66 %	0,00 %	0,00 %
4. Suru, masennus	10,34 %	2,13 %	1,32 %	0,00 %	0,00 %
5. Ilo, riemu	0,00 %	4,26 %	4,64 %	11,23 %	12,95 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	1,72 %	19,15 %	5,96 %	14,44 %	10,19 %
7. Hämmästyminen, innostus	3,45 %	34,04 %	17,88 %	21,93 %	27,78 %
8. Neutraali	13,79 %	2,13 %	11,92 %	9,09 %	14,81 %
9. Muu tunne	0,00 %	2,13 %	13,91 %	6,95 %	6,48 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

G. Lapsen emootio, omaehtoinen lapsi, kokonaisaineisto	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	1,79 %	0,51 %	1,76 %	1,16 %	0,55 %
2. Ärtymys, turhauma	43,75 %	34,59 %	40,03 %	28,90 %	26,98 %
3. Pelko, ahdistus	0,45 %	0,51 %	0,16 %	0,17 %	0,72 %
4. Suru, masennus	4,91 %	3,42 %	1,36 %	0,70 %	0,39 %
5. Ilo, riemu	8,26 %	10,45 %	12,17 %	14,97 %	11,39 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	8,71 %	12,50 %	5,84 %	9,69 %	11,11 %
7. Hämmästyminen, innostus	19,87 %	24,83 %	22,66 %	25,71 %	29,13 %
8. Neutraali	9,60 %	9,08 %	8,17 %	11,78 %	13,99 %
9. Muu tunne	2,68 %	4,11 %	7,85 %	6,91 %	5,75 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Omaehtoisen lapsen osallisuutta tutkittaessa ilmi tulevan haasteen on tuonut julki myös Turja (2010, 3). Hän on todennut kasvattajien joutuvan jatkuvasti pohtimaan milloin lapselle tulee tarjota huoletona lapsuutta, aikuisen hoivaa sekä huolenpitoa ja milloin lasta tulisi arvostaa osaavana ja kykenevänä toimijana.

Vetäytyvän lapsen osallisuuden kannalta olennaista on tarkastella lähimmän aikuisen toimintaa, joka on yhteydessä innostukseen. Kouvolassa vetäytyvän lapsen osallisuuden laatua tukee parhaiten lähin aikuinen, jonka toiminta on vastaanottavaa ja kokonaisaineistossa lähin aikuinen, jonka toiminta on tavoittelevaa. Kaikkein vähiten molemmissa aineistoissa vetäytyvän lapsen osallisuuden laatua tukee lähimmän aikuisen osallistuva toiminta.

Vetäytyvän lapsen tunnetila on molemmissa aineistoissa lähimmän aikuisen toiminnasta riippumatta yleisimmin neutraali eikä siitä löydy juurikaan iloa ja riemua. Kouvolassa kuitenkin vetäytyvän lapsen onnellisuuteen ja tyytyväisyyteen on selvästi yhteydessä lähimmän aikuisen vastaanottava toiminta. (Taulukko 10.)

Taulukko 10. Vetäytyvän lapsen emootiot ja aikuisen toiminta

G. Lapsen emootio, vetäytyvä lapsi Kouvolassa	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
2. Ärtymys, turhauma	22,77 %	1,81 %	11,69 %	2,74 %	4,91 %
3. Pelko, ahdistus	5,94 %	0,00 %	0,65 %	0,14 %	0,10 %
4. Suru, masennus	1,98 %	1,82 %	3,90 %	0,43 %	0,51 %
5. Ilo, riemu	0,00 %	0,00 %	0,00 %	2,16 %	0,41 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	15,84 %	1,84 %	1,30 %	8,37 %	3,48 %
7. Hämmästy, innostus	8,91 %	1,80 %	4,55 %	3,17 %	4,50 %
8. Neutraali	30,69 %	92,73 %	70,13 %	80,66 %	84,15 %
9. Muu tunne	13,86 %	0,00 %	7,79 %	2,31 %	1,94 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

G. Lapsen emootio, vetäytyvä lapsi, kokonaisaineisto	Lähin aikuinen vastaanottaa	Lähin aikuinen osallistuu	Lähin aikuinen tavoittelee	Lähin aikuinen on neutraali	Lähin aikuinen ei huomioi
1. Viha	0,00 %	1,23 %	0,00 %	0,00 %	0,08 %
2. Ärtymys, turhauma	7,53 %	3,87 %	8,80 %	3,37 %	4,09 %
3. Pelko, ahdistus	2,58 %	0,88 %	0,38 %	0,15 %	0,19 %
4. Suru, masennus	5,05 %	2,99 %	2,03 %	1,39 %	1,40 %
5. Ilo, riemu	0,75 %	1,23 %	0,57 %	0,89 %	1,39 %
6. Onnellisuus, tyytyväisyys	6,88 %	9,14 %	5,06 %	7,27 %	7,44 %
7. Hämmästy, innostus	6,56 %	2,81 %	7,53 %	5,52 %	6,69 %
8. Neutraali	67,63 %	73,46 %	71,33 %	79,21 %	73,52 %
9. Muu tunne	3,01 %	4,39 %	4,30 %	2,20 %	5,20 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Tulosten perusteella vastaus toiseen tutkimuskysymykseen on, että kaikkien muiden osallisuuden laatu muuttuu kaikissa päivän tilanteissa positiivisempaan suuntaan aikuisen toimiessa tavoitteellisesti tai osallistuvasti, mutta omaehtoisilla lapsilla se johtaakin vihan, ärtymyksen ja turhauman kasvamiseen. Tämä vahvistaa Pohjolan (2010, 58-59) teoriaa siitä, että lapsen osallisuus käsitteenä ”lähes poikkeuksetta kuvaa lapsen subjektiutta aikuisten yhteiskunnassa ja on jollain tavalla aikuisten sallimaa ja mahdollistamaa”.

5.3 Lasten osallisuutta parantava toiminta

Lasten osallisuutta parantavaa toimintaa etsittiin tutkimalla lapsen omaa toimintaa, jossa myös lapsen osallisuuden taso ja laatu toteutuvat. Toisin sanoen lapsen sitoutuminen on jatkuvaa ja intensiivisiä hetkiä sisältävää tai kestävää sekä intensiivistä ja lapsi on emootioltaan innostunut.

Mukautuvan lapsen osallisuus toteutuu kummassakin aineistossa parhaiten silloin, kun lapsi tekee tehtäviä. Tehtävä voi olla sisällöltään esimerkiksi kynäpaperi -toit, pukemisen harjoittelua, lorujen opettelua, erilaisten taitojen harjoittamista tai muuta sellaista. Mukautuvalla lapsella myös yleisen kehityksen mukainen toiminta, eli esimerkiksi syöminen ruokailussa tai pukeutuminen

ulos lähdettäessä, tuottaa hänelle osallisuutta enemmän kuin muille lapsille. Osallistuvan lapsen osallisuus puolestaan toteutuu parhaiten roolileikeissä, eli tilanteissa joissa lapsella tai esimerkiksi lelulla on jokin rooli. Omaehtoisilla sekä vetäytyvillä lapsilla osallisuus toteutuu molemmissa aineistoissa parhaiten esineleikeissä, joka voi olla esimerkiksi kokeilevaa toimintaa erilaisilla leluilla ja materiaaleilla.

Huomion arvoista tuloksissa on se, että omaehtoinen lapsi kokee runsaasti osallisuutta kummankin aineiston perusteella muista lapsista poiketen myös kielletyissä toiminnassa. Omaehtoisella lapsella ei puolestaan ilmene Kouvolassa käytännössä lainkaan osallisuutta sääntöleikeissä eikä lukemisen parissa. Sääntöleikin parissa osallisuutta ei lainkaan ilmene Kouvolassa myöskään vetäytyvällä lapsella, mutta fyysinen toiminta näyttää antavan hänelle mahdollisuuksia osallisuuteen vielä muitakin lapsia paremmin. (Taulukko 11.)

Taulukko 11. Lapsen osallisuutta parantava toiminta

B. Lapsen oma toiminta, kun osallisuus on hyvää, Kouvola	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Roolileikki	7,29 %	18,74 %	9,30 %	20,00 %
2. Sääntöleikki	7,29 %	13,47 %	0,00 %	0,00 %
3. Esineleikki	13,02 %	13,91 %	34,88 %	26,67 %
4. Fyysinen toiminta	14,58 %	13,62 %	11,63 %	22,22 %
5. Lukeminen	6,25 %	3,22 %	0,00 %	4,44 %
6. Tehtävä	19,27 %	18,59 %	9,30 %	6,66 %
7. Toiminta ilman focusta	6,77 %	1,90 %	4,64 %	6,68 %
8. Yhdessäolo	11,98 %	6,88 %	4,65 %	2,23 %
9. Kielletty toiminta	0,52 %	0,15 %	16,28 %	2,21 %
10. Yleinen kehys	13,02 %	9,22 %	6,98 %	4,40 %
11. Muu toiminta	0,00 %	0,29 %	2,33 %	4,48 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

B. Lapsen oma toiminta, kun osallisuus on hyvää, kokonaisaineisto	Mukautuva lapsi	Osallistuva lapsi	Omaehtoinen lapsi	Vetäytyvä lapsi
1. Roolileikki	8,53 %	21,67 %	19,54 %	9,34 %
2. Sääntöleikki	4,86 %	10,77 %	6,22 %	2,09 %
3. Esineleikki	16,91 %	16,97 %	35,89 %	44,12 %
4. Fyysinen toiminta	11,63 %	11,81 %	12,59 %	12,88 %
5. Lukeminen	7,29 %	3,51 %	0,58 %	4,03 %
6. Tehtävä	20,48 %	14,51 %	6,22 %	8,37 %
7. Toiminta ilman focusta	3,36 %	1,94 %	2,17 %	4,83 %
8. Yhdessäolo	4,71 %	3,92 %	1,59 %	1,77 %
9. Kielletty toiminta	0,31 %	0,45 %	7,53 %	1,61 %
10. Yleinen kehys	20,32 %	13,41 %	6,22 %	9,50 %
11. Muu toiminta	1,60 %	1,02 %	1,45 %	1,45 %
	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Lisäksi kokonaisaineiston perusteella, ja osavastauksena kolmanteen tutkimuskysymykseen, fyysinen toiminta näyttää tuottavan osallisuutta tasapuolisesti kaikille erilaisen sosiaalisen orientaation omaaville lapsille. Tämä on merkittävä tulos varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä, jossa resurssit ovat rajallisia ja asioita on siksi priorisoitava.

Myös Reunamon ja Kyhälän (2016) mukaan varhaiskasvatuksen arjessa lasten fyysinen aktiivisuus on korkeimmillaan ulkoilutilanteissa. Kahdeksan prosenttia lasten fyysisestä aktiivisuudesta tapahtuu heidän mukaansa ohjatussa toiminnassa, mutta lapset liikkuvat kuitenkin eniten yhdessä toisten lasten kanssa. 42 prosenttia runsaasta fyysisestä aktiivisuudesta tapahtuu toisten lasten kanssa ryhmissä, mutta aikuisen läsnäolo tekee heistä passiivisempia (Reunamo & Pölkki 2014, 124-129). Esimerkiksi erilaiset sääntöleikit ovat heidän mukaansa kuitenkin hyvä tapa saada lapset liikkeelle. Ohjatussa toiminnassa tuleekin osallisuuden tukemiseksi edetä aiemman tiedon ja tämän tutkimuksen tulosten perusteella sisältö edellä, ei pelkästään lisäämällä sitä määrällisesti.

Lapsen osallisuuden kannalta, ja täydentävänä vastauksena kolmanteen tutkimuskysymykseen, merkittävimmät yleistettävät tulokset liittyvät siihen, että sosiaaliselta orientaatioltaan erilaiset lapset poikkeavat huomattavasti ryhmistä toisistaan sen suhteen, mikä tukee heidän osallisuuttaan. Huomattavaa on, että myös näiden ryhmien sisällä on suuria eroja.

Tämän tutkimuksen valossa lapsia ei siis tule nähdä tietynlaisena ryhmänä, eikä edes useampana toisistaan joiltakin osin poikkeavana ryhmänä, vaan jokainen lapsi tulee nähdä omanlaisena yksilönä. Vaikka kasvattajien näkemysten mukaan lapset voisivat ryhmätasolla hyvin, niin tutkimustulosten mukaan aikuisen täytyisi pystyä tunnistamaan yksilölliset erot sekä huomioimaan ja tukemaan oikeanlaisella lähestymistavalla yksittäisiä lapsia, jotta myös heidän osallisuutensa toteutuu. Tämä vastaa Pajulamminkin (2014, 141) näkemys siitä, että lapsen osallisuuden kokemuksiin vaikutetaan parhaiten juuri hänelle ominaisen toimintatavan avulla.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

6.1 Tutkimustulosten tiivistelmä

Tulokset erilaisten lasten osallisuuden tasosta ja laadusta vaihtelevat suuresti riippuen lapsen sosiaalisesta orientaatiosta. Kouvolan tulosten ja kokonaisaineistosta saatujen tulosten välillä ei ole tässä kohtaa merkittävää vaihtelua:

1. mukautuva lapsi; kohtuullisen hyvä osallisuuden taso ja laatu
2. osallistuva lapsi; hyvä osallisuuden taso ja laatu
3. omaehtoinen lapsi; melko huono osallisuuden taso, mutta hyvä laatu
4. vetäytyvä lapsi; huono osallisuuden taso ja laatu

Tulokset aikuisen toiminnan vaikutuksista lasten osallisuuteen vaihtelevat myös suuresti riippuen lapsen sosiaalisesta orientaatiosta. Tuloksissa on vaihtelua Kouvolan tulosten ja kokonaisaineistosta saatujen tulosten välillä, mutta ne ovat seuraavilta osin yhteneväisiä:

1. mukautuva lapsi; hyötyy aikuisen osallistuvasta toiminnasta
2. osallistuva lapsi; aikuisen toiminnalla ei merkittävää vaikutusta
3. omaehtoinen lapsi; osallisuus parasta kun aikuinen ei huomio
4. vetäytyvä lapsi; hyötyy aikuisen vastaanottavasta toiminnasta

Aikuisen negatiivinen käytös, eli lapsen mitätöinti, syyttäminen, ivaileminen tai uhkaileminen vaikuttavat puolestaan negatiivisesti lasten osallisuuteen. Yleisin aikuisen negatiivisen käytöksen kohde on aina omaehtoinen lapsi. Kokonaisaineistossa siitä kärsii Kouvola poiketen runsaasti myös vetäytyvä lapsi.

Tulokset lasten osallisuutta parantavasta toiminnasta ovat Kouvolan ja kokonaisaineiston välillä yhteneviä. Tulokset kuitenkin vaihtelevat runsaasti riippuen lapsen sosiaalisesta orientaatiosta:

1. mukautuva lapsi; tehtävät
2. osallistuva lapsi; roolileikki
3. omaehtoinen lapsi; esineleikki (mutta myös kielletty toiminta)
4. vetäytyvä lapsi; esineleikki

Fyysinen toiminta tuottaa osallisuutta tasapuolisesti kaikille, mutta erityisesti vetäytyvälle lapselle vielä muitakin paremmin. Tämä on rajalliset resurssit huomioiden merkittävä tieto.

6.2 Tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys

Oman työn kehittämisen kannalta prosessin alussa syntyneet ennakko-oletukset ja myöhemmin kirkastunut objektiivisuuden tärkeys antavat perusteita pysyttäytyä edelleen sopivan välimatkan päässä kentältä. Esimerkkinä ennakko-oletusten ja objektiivisuuden välisestä merkityksestä on se, että suomalaista varhaiskasvatusta pidetään yleisesti laadukkaana sekä hyvin suunniteltuna ja osallisuus on suuressa roolissa myös ohjaavissa asiakirjoissa. Suunnitelmallisuus ja siitä kiinni pitäminen näkyvät Kouvolan aineistossa sekä kokonaisaineistossa myös kyseenalaisella tavalla. Lähimmän aikuisen negatiivinen käytös kohdistuu useimmin omaehtoiseen lapseen, jonka lisäksi myös vetäytyvä lapsi kärsii siitä, ettei olekaan ehdoitta lähdössä mukaan juuri suunnitellun kaltaiseen toimintaan. Esimerkiksi taulukon 4 perusteella pohdinnan arvoista on, antaisiko tiukoista rutiineista luopuminen tilaa erityisesti omaehtoisen lapsen, mutta miksei muidenkin osallisuudelle?

Varhaiskasvatuksen arviointi itsearviointina on nykyään järjestäjille lakisääteinen tehtävä. Itsearvioinnin tapa on kuitenkin varhaiskasvatuksen järjestäjän päätettävissä, joten objektiivisuuskysymys antaa myös kansallisella tasolla aihetta pohtia, tulisiko sielläkin varmistaa riittävä ammatillinen etäisyys arvioinnin kohteeseen.

Ammattialan kehittämiseksi tämän tutkimuksen tulokset antavat aihetta pohtia, tulisiko henkilöstölle tarjota, tai jopa koulutukseen sisällyttää pakollisena osana Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa järjestetyn kaltaista observointikoulutusta. Tällä tavoin mahdollistettaisiin riittävä osaaminen lapsen näkemiseksi yksilönä, jolloin myös arjen tilanteista ja lapsen kohtaamisesta voidaan tietoisesti rakentaa hänen osallisuuttaan parhaalla mahdollisella tavalla tukevaa.

Konkreettisena lopputuloksena varhaiskasvatuksen parissakin käytetty Hartin (1992) osallisuuden teoreettinen malli tulisi korvata toisella mallilla. Hartin teoria ei huomioi yksilön subjektiivista osallisuuden kokemusta ja on siltä osin pahasti ristiriidassa tutkimustulosten kanssa. Tämän ristiriidan vahvistaa myös Lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa käyty keskustelu ja Tuukkasen (2017) esittämä pohdinta siitä, miten esimerkiksi vammaiselle lapselle osallisuutta

voisi olla se, että hän saa olla yhdessä toisten lasten kanssa vaikka yhdessä-olo ei tutkimustulosten mukaan suuressa mittakaavassa juurikaan tuottaisi osallisuutta. Miten siis ne lapset, jotka eivät kykene ottamaan aktiivista roolia tulevat kuulluksi ja saavuttavat osallisuuden kokemuksen Hartin teorian kautta?

Jos jotain välttämättä olisi pitänyt tehdä toisin, niin opinnäytetyöprosessin olisi voinut ajoittaa alkamaan vasta syksyllä 2018. Laura Revon (2018) mukaan Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi julkaisee Suomea koskevan varhaiskasvatuksen laadun ja sen arvioinnin teoreettisen jäsenyyksen loka-kuussa 2018 sekä määrittää varhaiskasvatuksen laadun indikaattorit.

Koska Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa-hanke on useita mahdollisia tutkimusaiheita sisältävä kokonaisuus, sen täysipainoiseksi hyödyntämiseksi olisi ollut mielenkiintoista tietää miten lapsen osallisuus syksystä alkaen valtakunnallisesti määritellään, jos määritellään. Siltä varalta, että näin ei tapahdu, on aiempaa teoriaa ja nyt toteutetun tutkimuksen tuloksia yhdistellen luotu Forsellin osallisuuden indikaattorit (kuva 1), jonka jokaisella viidellä tasolla pohditaan osallisuuden toteutumiseen vaadittavia tekijöitä neljän eri kategorian kautta.

Indikaattori 1 huomioi Shierin (2001) mallin tavoin lapsen kuuntelemisen. Tutkimustulosten perusteella on tärkeää, että lapsilla on mahdollisuus tulla kuulluksi niin aikuisen toimesta kuin lastenkin kesken. Mukautuvat ja osallistuvat lapset voivat esimerkiksi Hartin mallia seuraten vaikuttaa tutkimustulosten perusteella näennäisen osallisilta, koska he ovat aikuisen näkökulmasta aktiivisia omassa toiminnassaan eivätkä vaadi paljoakaan huomiota. Myös vetäytyvä lapsi voi olla aktiivinen omassa yksinäisyydessään. Silti kaikkien kolmen osallisuus voi olla huonolla tasolla, koska heitä kuunnellessa voitaisiin havaita, että he eivät olekaan jo valmiiksi mukana tai edes pääse mukaan juuri sellaiseen toimintaan, jossa todellisuudessa itse haluaisivat olla osallisia. Omaehtoisen lapsen kohdalla kuunteleminen auttaisi ymmärtämään miksi hän toimii niin kuin toimii, ja tilanteita voisi ratkoa rakentavasti lähimmän aikuisen negatiivisen käytöksen sijaan.

Indikaattori 2 perustuu lasten erilaisiin sosiaalisiin orientaatioihin ja tutkimustuloksiin neutraalin emotionin yleisyydestä. Kun tähän lisättiin vielä lähimmän aikuisen toiminta, niin voidaan kärjistäen sanoa, että aikuinen estää lapsen iloa ja riemua. Tämän perusteella on pohdittava sitä, miksi lapset eivät ilmaise itseään ja voiko aikuinen tehdä jotakin asiaa auttaakseen, olkoon kyse sitten jo puhumaan oppineen lapsen sanallisesta ilmaisusta tai esimerkiksi pienempien lasten tunnetilojen ja tarpeiden ilmaisemisesta.

Indikaattori 3 perustuu Shierin (2001) mallin tavoin lapsen mielipiteiden ja ajatuksien huomiointiin. Mukautuvan, osallistuvan ja vetäytyvän lapsen kohdalla olisi oleellista kyetä osoittamaan, että aikuinen ottaa heidän mielipiteensä, ajatuksensa ja tunnetilansa vakavasti ja heillä on mahdollisuus todelliseen osallisuuteen sen sijaan, että he menevät massan mukana tai vetäytyvät omiin oloihinsa. Omaehtoisen lapsen kohdalla huomioinnista seuraava vuorovaikutus voisi vähentää huomattavasti häneen kohdistuvaa lähimmän aikuisen negatiivista käytöstä sekä lapsen ärtymystä ja turhaumaa ja sitä kautta parantaa hänen osallisuuttaan.

Indikaattori 4 perustuu Shierin (2001) mallin tavoin lapsen mahdollisuuteen vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämä taso ottaa huomioon tutkimustulokset lasten erilaisista sosiaalista orientaatioista, eli niistä lähtökohdista joiden mukaan aikuisen tulee kohdata lapsi ja pysähtyä yhdessä pohtimaan päätöksenteon kohteena olevaa asiaa. Lapsen kohtaamisen yhteydessä esitettyjen näkemysten perustelemisella ja tämän jälkeen tehtävällä hyväksymisellä tai hylkäämisellä mahdollistetaan lapsen sitoutuminen tehtyyn päätökseen.

Indikaattori 5 perustuu Thomasin (2002) mallin tavoin lapsen mahdollisuuteen tehdä itsenäisiä päätöksiä. Itsenäinen päätöksenteko voi toteutua esimerkiksi leikeissä. Tämä nähdään tutkimustulosten valossa tärkeänä, sillä Kouvolan aineistossa peräti 34,32 prosenttia ja kokonaisaineistossakin 31,61 prosenttia lapsen ajasta kuluu ilman lähimmän aikuisen huomiota. Tässä tulee kuitenkin huomioida se, että itsenäinen päätöksenteko ei tarkoita, että aikuisen tulisi hylätä lapset keskenään esimerkiksi keskelle vapaata leikkiä. Aikuinen voi tutkimustulostenkin perusteella aivan hyvin olla mukana myös silloin kun lapset tekevät itsenäisiä päätöksiä. Tämä mukanaolo voi tapahtua lapsen sosiaalisesta

orientaatiosta riippuen joko syventyen lapsen kokemukseen tai syventäen lapsen kokemusta.

Jokaisen indikaattorin kohdalla kategoria a perustuu observointituloksista saatuihin lasten erilaisiin sosiaalisiin orientaatioihin ja ottaa huomioon niin mukautuvan, osallistuvan, omaehtoisen kuin vetäytyvänkin lapsen lähtökohtaiset erot sekä Nigel Thomasin (2002) ajatuksen lapsen subjektiivisesta osallisuuden kokemuksesta. Tämän perusteella kysymys kuuluu, onko lapsella mahdollisuus valita missä hän haluaa olla mukana? Esimerkiksi indikaattorissa 2 valinnan mahdollisuus voidaan antaa aikuisen kysyessä: saisinko auttaa?

Jokaisen indikaattorin kohdalla kategoria b perustuu niin ikään observointituloksista nähtäviin eroihin sosiaalisessa orientaatioissa, mutta myös emootioissa, aiheuttaen muun muassa ikä- ja taitotasosta riippuvan tarpeen saada kasvattajalta tarvitsemaansa tukea ja läheisyyttä tai tilaa ja itsenäisyyttä sitoutukseen toimintaan. Kategoria huomioi myös Turjan (2010) näkemyksen siitä, että lapsen on saatava tarvittavat tiedot ja ymmärrys, jotta hän voi käsitellä, mitkä asiat ovat mahdollisia ja millä ehdoilla omassa ympäristössä toimitaan. Jos esimerkiksi leluja ja toimintavälineitä säilytetään piilossa, saattaa isompi lapsi muistaa mitä mahdollisuuksia on olemassa, mutta pienen lapsen aito osallisuus toteutuu tämän vuoksi jo toiminnan suunnittelusta alkaen aivan toisin. Tämän perusteella kysymys kuuluu, onko aikuisella tarvittavat tiedot, taidot ja halu lapsen osallisuuden tukemiseksi?

Jokaisen indikaattorin kohdalla kategoria c perustuu oppimisympäristöjen ja kasvattajatiimien sekä johdon linjausten vaikutuksiin. Merkitseviä voivat olla niin käytössä olevat resurssit tai tilannekohtaiset kasvatukselliset syyt kuin myös organisaatiossa käytössä olevat toimintamallit. Kategoria huomioi myös sen, että Turjan (Mt.) mukaan kasvattajat tasapainoilevat jatkuvasti sopimustekstien ja varhaiskasvatussuunnitelmien kaksijakoisuuden parissa. Toisaalla lapsi tulisi hänen mukaansa nähdä ”osaavana ja pätevänä toimijana” ja toisaalla hän taas tarvitsee ”huoletonta lapsuutta sekä aikuisen hoivaa ja suoje-lua”. Tämän perusteella kysymys kuuluu: onko kyseisen osallisuuden tason toteutuminen varhaiskasvatuspaikassa, ryhmässä ja tilanteessa ylipäätään mahdollista?

Jokaisen indikaattorin kohdalla kategoria d perustuu teoreettisessa viitekehyyksessä esiteltyihin, lapsen osallisuuteen liittyviin velvoitteisiin. Kyse voi olla esimerkiksi lainsäädännöllisistä vaatimuksista, työnantajan määräyksistä tai arvoista. Tämän perusteella kysymys kuuluu, velvoittaako tai rajoittaako jokin aikuista suhteessa kyseiseen toimintatapaan?

Mikäli näitä indikaattoreita haluttaan hyödyntää varhaiskasvatuksen lakisääteissä arvioinnissa, tulee varhaiskasvatuksen järjestäjän määritellä toiminnalle tavoiteltava laatutaso ja toimintatavat. Tämän jälkeen näiden indikaattorien arviointiperusteet tulee nostaa paikallisesta arjesta. Tuolloin asiat voidaan määritellä konkreettisesti esimerkiksi yksiköiden johtajien toimesta. Arvioinnin ei kuitenkaan tule kohdistua lapsiin tai esimerkiksi heidän oppimistuloksiinsa, vaan sen tulee kohdistua pedagogiseen toimintaan ja toiminnan edellytyksiin.

1. Lapsen kuunteleminen
 - a. Onko lapsella mahdollisuus valita, haluaako hän tulla kuulluksi?
 - b. Onko aikuisella halua käyttää aikaansa lapsen kuuntelemiseen?
 - c. Onko resursseja tarpeeksi?
 - d. Onko rakenteita, jotka velvoittavat kuuntelemaan?
2. Lapsen mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisussa
 - a. Onko lapsella mahdollisuus kieltäytyä avusta?
 - b. Onko lapsen mahdollista saada apua ja tukea tarvittaessa?
 - c. Onko aikuisella tarvittava ymmärrys tuen tarpeesta?
 - d. Onko mielipiteiden ilmaisun tukemiseen velvoitteita?
3. Lapsen mielipiteiden ja ajatusten huomiointi
 - a. Onko lapsella mahdollisuus olla kertomatta näkemyksiään?
 - b. Onko aikuinen valmis ottamaan lapsen näkemykset vakavasti?
 - c. Onko lapsen näkemysten huomiointi tilanteessa mahdollista?
 - d. Onko velvoittavaa lainsäädäntöä?
4. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon
 - a. Onko lapsella mahdollisuus kieltäytyä vaikuttamasta?
 - b. Onko lapsen mahdollista saada tarvitsemansa tiedot?
 - c. Mahdollistavatko organisaation rakenteet vaikuttamisen?
 - d. Miten lainsäädäntö määrittää vaikutusmahdollisuuksien rajat?
5. Lapsen mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä
 - a. Onko lapsella mahdollisuus olla tekemättä itsenäisiä päätöksiä?
 - b. Onko aikuinen valmis sallimaan lapsen itsenäiset päätökset?
 - c. Onko itsenäinen päätöksenteko tilanteessa mahdollista?
 - d. Miten lapsen etu määrittää itsenäisen päätöksenteon rajat?

Kuva 1. Osallisuuden indikaattorit Forsellin mukaan

Kokonaisuus ei ole tarkoitettu noudatettavaksi orjallisesti ja kaavamaisesti, vaan toimii parhaiten ajattelun tukena niin yksikkö-, ryhmä- kuin yksilötasolla.

Myös johtajat, kasvattajatiimit ja yksittäiset työntekijät ovat osallisia prosessissa, kun heidät haastetaan luomaan arjessa näiden indikaattorien avulla omia ”osallisuuden portaitaan” yhdessä lasten ja huoltajien kanssa.

Kun tutkimustuloksista johdettuihin indikaattoreihin yhdistetään vielä pedagoginen dokumentointi, saadaan osallisuuden tukemiseksi käyttöön myös henkilöstön yksilöllinen lapsituntemus. Tällöin ollaan jo lähellä todellista ymmärrystä siitä, miksi yksilöt toimivat niin kuin toimivat ja millaiset toimintatavat tukevat heitä parhaiten.

6.3 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi

Tämän tutkimuksen kysymykset ja tulosten tulkinta vaativat rinnalleen vahvaa ymmärrystä niiden asiayhteydestä. On esimerkiksi ymmärrettävä, mitä osallisuudella tarkoitetaan, mistä lähtökohdista observointia toteutetaan, miksi Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeessa on päätetty kerätä aineistoa sen avulla ja miten sitä hyödynnetään parhaalla mahdollisella tavalla juuri tässä tutkimuksessa. Tämä osa prosessista veikin aikaa ennakoitua enemmän. Huolellinen pohjatyö tuki kuitenkin tutkimuskysymysten ratkaisua tehden siitä observointiaineiston osalta hyvin sujuvaa tuottaen toimeksiantajalle arvokasta tietoa.

Haasteellista tutkimusprosessissa oli se, että aluksi teoreettinen viitekehys pyrki ohjaamaan ajattelua aiheuttaen ennakko-oletuksia mahdollisista tuloksista. Aiemmissa tutkimuksissa selvisi muun muassa, että henkilöstö määritteli vuonna 2010 Espoossa osallisuutta vuorovaikutuksen kautta. Ennakko-oletus oli, että myös lasten keskinäinen yhdessäolo on vuorovaikutusta, mutta tutkimustulosten mukaan osallisuutta ei usein löydykään yhdessäolon tilanteista. Osallisuus vuorovaikutuksessa ei yhdistynyt aina myöskään aikuisen merkitykseen varhaiskasvatuksessa ja objektiivisuus palasi viimeistään silloin, kun tutkimustulokset osoittivat aikuisen läsnäolon toimivan usein estävänä tekijänä lapsen ilolle ja riemulle.

Koska tutkimus perustuu lapsen kokemuksiin, on sen yhteiskunnallinen ja tieteellinen merkitys vahvasti sidoksissa observoinnin luotettavuuteen. Tästä aiheutuvat myös tutkimuksen rajoitteet. Kriittinen kohta aineistonkeruussa on

kysymys siitä, ohjaavatko valmiiksi määritellyt mittarit havainnointia johonkin suuntaan sekä arvio tehtyjen havaintojen tarkkuudesta. Sarkkisen (2018) mukaan observoidijien mielestä osa mittareista oli vaikeampia havainnoida yhteneväisesti kuin toiset. Tässä tutkimuksessa käytetyistä mittareista erityisesti lapsen sitoutuneisuus ja sosiaalinen orientaatio olivat sellaisia, joiden kohdalla selkeään merkinnän tekeminen koettiin vaikeaksi. Yksi syy on siinä, että minuita mittaiseen havainnointijaksoon mahtuu pienen lapsen kohdalla jo vaikka mitä. Ongelmaa on kuitenkin pyritty ratkaisemaan lisäämällä sellaisia vastausvaihtoehtoja kuin muu tai ei voida määrittää. Tällöin epävarmoiksi koetut vastaukset on mahdollista suodattaa pois tuloksista.

Toinen kriittinen kohta on syy-seuraussuhteiden arviointi. Jos tapahtumaketjun järjestys päätellään väärin, on vaarana tehdä virhepäätelmiä siitä, aiheuttaako aikuisen toiminta jotakin vai onko se seurausta lapsen toiminnasta. Esimerkiksi vetäytyvän lapsen kohdalla virhepäätelmä voisi syntyä, jos pääteltäisiin lähimmän aikuisen aiheuttavan vastaanottavalla toiminnallaan lapselle vaikkapa pelkoa ja ahdistusta. Oikea tulkinta lienee kuitenkin se, että vetäytyvällä lapsella mahdollisesti ilmenevä pelko ja ahdistus saa lähimmän aikuisen toimimaan tilanteessa vastaanottavasti.

Luotettavuustaso yhdellä mittarilla on lähes täydellinen, kahdella huomattava ja kolmella keskinkertainen (Sarkkinen 2018). Kokonaisaineistoa koskevien tulosten virhemarginaali on tapausten määrän vuoksi erittäin pieni, joten pienetkin erot ovat lähes aina tilastollisesti merkitseviä. Kuntakohtaisissa eroissa virhemarginaali sen sijaan voi vaihdella paljonkin. (Reunamo 2018.)

Kouvolan osalta tehtyjen havaintojen oikeellisuuden varmistamiseksi käytiin edellä mainituista syistä myös vuoropuhelua alan ammattilaisten kanssa. Analyysiä varauduttiinkin jo alun perin täydentämään tarvittaessa laadullisilla menetelmillä, koska niiden avulla voidaan Heikkilän (2014, 15) mukaan ymmärtää tutkittavaa ilmiötä sekä luoda uutta teoriaa toiminnan kehittämiseksi.

6.4 Jatkotutkimus

Jatkotutkimuksen aiheeksi soveltuu ylemmän korkeakoulututkinnon yhteydessä Forsellin osallisuuden indikaattoreihin kohdistuva toimintatutkimus pienemmälle kohderyhmälle. Jos toimintatutkimus toteutetaan esimerkiksi yksittäisessä päiväkotiryhmässä, niin tällöin voidaan hyödyntää myös pedagogisen dokumentoinnin antia sekä kytkeä indikaattorit Kouvolan varhaiskasvatuksen pedagogiseen kokonaisuuteen (kuva 2). Suuremmassa mittakaavassa indikaattorien toimivuutta ja niiden vaikutusta arjessa voidaan edelleen seurata ja arvioida Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa -hankkeesta tuttuja mittareita hyödyntämällä.

Kuva 2. Varhaiskasvatuksen pedagoginen kokonaisuus (Kouvola 2017)

Lapsen osallisuus on Kouvolan varhaiskasvatuksen pedagogisessa kokonaisuudessa kuvan 2 mukaisesti keskeisessä osassa. Ihmeen hienon Kouvolan varhaiskasvatussuunnitelman (2017, 43) mukaan ”oikea, hyvinvoiva osallisuus lähtee toimintakulttuurista ja sen kehityksestä”. Näin ollen tämän opinnäytetyön tuloksilla on todellista käyttöarvoa myös toimeksiantajalle.

LÄHTEET

Arnstein, S. 1969. A ladder of citizen participation. *Journal of American Institute of Planners*, 35 (4), 216-224.

Arvola, O., Lastikka, A-L. & Reunamo, J. 2017. Increasing Immigrant Children's Participation in the Finnish Early Childhood Education Context. *The European journal of social & behavioural sciences EJSBS*, 20 (3), 2539-2548.

Aula, M-K. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Nurmi, S. & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten keskus Oy.

Bae, B. 2009. Children's right to participate - challenges in everyday interaction. *European Early Childhood Education Research Journal* 17 (3), 391-406.

Erätuuli, M., Leino, J. & Yli-Luoma, P. 1994. Kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät ihmistieteissä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Hart, R. 1992. Children's participation. From tokenism to citizenship. Florence: UNICEF. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf [viitattu 27.6.2018].

Hagelberg, M. 2018. Kuuluuko lapsen ääni päiväkodissa? Työntekijöiden näkökulmia lapsen osallisuuteen Espoon keskustan päiväkodeissa. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/25169/Hagelberg_Maarit.pdf?sequence=1 [viitattu 27.6.2018].

Heikkilä, T. 2001. Tilastollinen tutkimus. 3. painos. Helsinki: Edita.

Heikkilä, T. 2014. Tilastollinen tutkimus. 9. painos. Helsinki: Edita.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hyvinvointi- ja terveyserot. 2015. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. WWW-dokumentti. Päivitetty 19.1.2015. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/elamankulku/nuoret> [viitattu 26.7.2018].

Ilo kasvaa liikkuen - Varhaiskasvatuksen uusi liikkumis- ja hyvinvointiasiakirja. 2015. Valon julkaisusarja 1/2015. PDF-dokumentti. Päivitetty 10.3.2015. Saatavissa: <https://storage.googleapis.com/valo-production/2016/12/ilokasvaaliikku-ohjelma-asiakirja.pdf> [viitattu 14.3.2018].

Isola, A-M., Kaartinen, H., Leeman, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y [viitattu 1.5.2018].

Johnson, B. & Christensen, L.B. 2004. Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches. Boston: Allyn and Bacon.

Jokela, J. 2013. Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan. Jyväskylän yliopisto. Pro Gradu-tutkielma. Sosiaalityö. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/42172/URN:NBN:fi:jyu-201309172309.pdf?sequence=1> [viitattu 5.7.2018].

Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Helsinki: Pedatieto Oy.

Karila, K., Kosonen, T. & Järvenkallas, S. 2017. Varhaiskasvatuksen kehittämisen tiekartta vuosille 2017-2030. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:30. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80221/okm30.pdf?sequence=1> [viitattu 13.5.2018.]

Kangas, J. 2016. Enhancing children's participation in early childhood education through participatory pedagogy. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.

Kataja, E. 2018. Osallisuus varhaiskasvatuksessa. Opetushallitus. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/varhaiskasvatus/vasu2017tukimateriaalit/osallisuus [viitattu 30.8.2018].

Kuntatalous. 2017. Helsinki: Tilastokeskus.

Kuronen, I. 2010. Peruskoulusta elämäkouluun. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/37594/978-951-39-3890-1.pdf?sequence=1> [viitattu 3.7.2018].

Kurki, L. 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.

Kurttila, T. & Tuukkanen, T. 2017. Sähköpostikeskustelu 22.2.-13.3.2017. Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Kuusisto, H. 2018. Varhaiskasvatuksen palvelupäällikkö. Henkilökohtainen tiedonanto. 29.6.2018. Kouvolan kaupunki.

Kvist, P. 2016. Osallisuus osana opsia. PDF-dokumentti. Päivitetty 29.3.2016. Saatavissa: <https://www.valteri.fi/nettikahvila/> [viitattu 16.7.2018].

Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta 8.5.2015/580.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lapsi kasvaa kunnassa. 2012. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90826/URN_ISBN_978-952-245-690-8.pdf?sequence=1 [viitattu 2.7.2018].

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16-40.

McAteer, J., Stone, S., Fuller, C., Charlett, A., Cookson, B., Slade, R. & Michie, S. 2008. Development of an observational measure of healthcare worker hand-hygiene behaviour: the hand-hygiene observation tool. *Journal of Hospital Infection* 68 (3), 222-9.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.

Pramling Samuelsson, I. & Sheridan, S. 2003. Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 8 (1-2), 70-84. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.researchgate.net/profile/Ingrid_Samuelsson/publication/251799748_Delaktighet_som_vardering_och_pedagogik/links/0f31753cd2c6a78446000000/Delaktighet-som-vaerdering-och-pedagogik.pdf?origin=publication_detail [viitattu 30.8.2018].

Pohjola, A. 2010. Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus 19-74.

Projektiin liittyvät opinnäytetyöt s.a. Orientaatioprojekti. Blogi. Päivitetty 21.6.2018. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/reunamo/projektin-tieteelliset-tulokset/> [viitattu 3.4.2018].

Projektin tieteelliset tulokset s.a. Orientaatioprojekti. Blogi. Päivitetty 21.6.2018. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/reunamo/projektin-tieteelliset-tulokset/> [viitattu 3.4.2018].

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Juva: PS-Kustannus.

Repo, L. 2018. Arviointineuvos. Henkilökohtainen tiedonanto 28.5.2018. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi.

Reunamo, J. 2000. Lapsi muuttavana ja muuttavana osallistujana päiväkotitilanteissa. WWW-dokumentti. Saatavissa: <http://www.helsinki.fi/~reunamo/tutkimus/tutk98/kansi.htm> [viitattu 26.6.2018].

Reunamo, J. 2005. Päiväkotihenkilökunnan Vasu-näkemyksiä Helsingissä 2005. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.helsinki.fi/~reunamo/tutkimus/vasu_palaute05.pdf [viitattu 1.4.2018].

Reunamo, J. 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus: Erilaisia tapoja suhtautua muutokseen. Helsinki: WSOY.

Reunamo, J. 2016. Lapsilähtöinen toimintakulttuuri edellyttää lapsen kuunte-
lua. Teoksessa Tieteelliset perusteet varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksille. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2016:22.

Reunamo, J. 2017a. Vastuullinen tutkija, kasvatustieteen tohtori. Henkilökohtainen tiedonanto 27.10.2017. Helsingin yliopisto.

Reunamo, J. 2017b. Kehittävä palaute varhaiskasvatuksessa: Observoijan koulutus. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://blogs.helsinki.fi/ececfed-back/files/2017/03/Obs.koulutus1_2017.pdf [viitattu 25.6.2018].

Reunamo, J. 2018. Vastuullinen tutkija, kasvatustieteen tohtori. Henkilökohtainen tiedonanto 29.5.2018. Helsingin yliopisto.

Reunamo, J. & Kyhälä, A-L. 2016. Liikkuminen varhaiskasvatuspäivän osana. Teoksessa Tieteelliset perusteet varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksille. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:22.

Reunamo, J. & Pölkki, T. 2014. Lasten vapaa ja ohjattu ulkotoiminta. Teoksessa Reunamo, J. (toim.) Varhaiskasvatuksen kehittäminen - Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Juva: Bookwell Oy, 124-129.

Rimpelä: syrjäytymiskiarteeseen puututtava mahdollisimman varhain. 2012. Yle. WWW-dokumentti. Päivitetty 9.6.2012. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-5063667> [viitattu 1.7.2018].

Sarkkinen, T. 2018. Reliabiliteettitutkimus: havainnoijien välinen yhteneväisyys observoinnissa. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro Gradututkimus. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/235762/Tuomas_Sarkkinen_Progradu_04_2018.pdf?sequence=2 [viitattu 6.7.2018].

Shier, H. 2001. Pathways to Participation: openings, opportunities and obligations. Birmingham: John Wiley & Sons, Ltd.

Siisiäinen, M. 2010. Osallistumisen ongelma. Kansalaisyhteiskunta 1, 8-40. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/51749/ky20101artsiisiainenkorjattu.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 1.8.2018].

Siljander, P. & Ulvinen, V. 1996. Syrjäytymisestä selviytymiseen. Vaikeuksien kautta elämänhallintaan. Oulun yliopisto. 66/1996.

Sosiaalinen osallisuus teoreettisena käsitteenä. 2015. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. WWW-dokumentti. Päivitetty 16.1.2018. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on-/sosiaalinen-osallisuus-teoreettisena-kasitteena> [viitattu 4.5.2018].

Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talo lapsia varten - Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin työpapereita 2008:1. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf [viitattu 12.5.2018].

Syrjäytyminen ja syrjäytymisen riskitekijät. 2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. WWW-dokumentti. Päivitetty 14.9.2016. Saatavissa: https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytymisen/syrjaytymisen-ja-syrjaytymisen-riskitekijat [viitattu 8.8.2018].

Thomas, N. 2002. Children, Family and the State: Decision-making and Child Participation. 2. painos. Bristol: The Policy Press.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) Erilainen oppija – yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus, 167-196.

Turja, L. 2010. Lapsen osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa Turja, L. & Fonsén, E. 2010. Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry., 3, 30-47.

Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Juva: PS-kustannus, 41-53.

Tuukkanen, T. 2017. Ylitarkastaja. Sähköpostikeskustelu 13.3.2017. Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Uusitalo, H. 1991. Tiede, tutkimus ja tutkielma: Johdatus tutkielman maailmaan. Porvoo: WSOY.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. 2016. Opetushallitus. PDF-dokumentti. Päivitetty 27.10.2016. Saatavissa: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf [viitattu 12.3.2018].

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” - Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn työpapereita 2010:3. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf [viitattu 5.7.2018].

Vilkka, H. 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki. Tammi.

Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta. Väitöskirja. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf [viitattu 12.5.2018].

!hmeen hieno Kouvola varhaiskasvatussuunnitelma. 2017. Saatavissa: <https://www.kouvola.fi/material/attachments/5nm088taz/tiedotteet/e2UXcz8yD/Kouvola VASU 2017 uusi.pdf> [viitattu 18.5.2018].

Observoinnin ohje

- Kussakin arvotussa lapsiryhmässä käydään havainnoimassa kahtena satunnaisesti valittuna havainnointipäivänä. Havainnoitavien ryhmien määrä / observoija vaihtelee kunnittain. Havainnoitavalle ryhmälle ei kerrota minä päivinä heitä havainnoidaan.
- Ensimmäisenä päivänä observoija menee ryhmään klo 7:30 (tai 11.30, jos kohdalle osuu iltapäivähavainnointi) ja arpoo vanhempien suostumuslapuista viisi lasta osallistumaan tutkimukseen.
- Observoija kirjoittaa lapsen etunimen ja sukunimen kaksi ensimmäistä kirjainta sekä lapsen numeron (1–5) kahdelle paperille. Toisen paperin hän antaa ryhmän lastentarhanopettajalle, joka käyttää numeroita täyttäessään lapsilomaketta. Toisen paperin observoija säilyttää itsellään ja käyttää sitä toisella observointikerralla.
- Observoija pyytää henkilöstöltä tarvittaessa apua lasten tunnistamiseen.
- Lapsia havainnoidaan noudattaen listan numerojärjestystä. Jos lapsi on poissa, havainnoidaan listassa seuraavana olevaa lasta. Myöhemmin tulevat lapset havainnoidaan heidän tullessaan ryhmään listan mukaisessa järjestyksessä. Jos on mahdollonta havainnoida koko ryhmää, esimerkiksi jos joku lapsista lähtee puistoon ja muut jäävät päiväkotiin, havainnoija havainnoi suurempaa ryhmää. Systemaattisen virheen välttämiseksi havainnoija aloittaa joka päivä havainnointilistan eri kohdasta.
- Havainnointi tapahtuu useimmiten kello 8.00–12.00 välisenä aikana ja silloin tällöin kello 12.00–16.00 välisenä aikana (on kuitenkin mahdollista, että joissakin ryhmissä mielekkäämpi aikataulu on esim. 9.00–13.00 ja puolipäiväryhmissä havainnointi on aina samaan aikaan). Havainnointi tapahtuu viiden minuutin välein. Kaksi minuuttia käytetään havainnoitavan lapsen tilanteeseen tutustumiseen, yksi minuutti varsinaiseen havainnointiin ja kaksi minuuttia havainnon kirjaamiseen. Jos minuutin aikana tapahtuu paljon toiminnan vaihdoksia, painotetaan luokittelussa viimeisen kymmenen sekunnin toimintaa. Yhtenä päivänä kertyy 49 havaintoa. Kun havainnoijan on käytävä vessassa, juomassa ym., havainnointia jatketaan tauon jälkeen normaalisti. Eri päivinä samanlaisena toistuvaa taukoa on vältettävä.
- Harjoittelun jälkeen havainnoija usein huomaa, että hän kykenee tarkkaan havainnointiin jopa neljän minuutin välein. Neljän minuutin väli on suositeltava, sillä se mahdollistaa useamman havainnon tekemisen. Jos kuitenkin neljän minuutin havainnointiaika tuntuu hankalalta, palataan viiden minuutin havaintoväliin. Vähitellen havainnointi helpottuu. Neljää minuuttia nopeampaan havainnointivauhtiin ei saa kuitenkaan siirtyä. On varottava rutinoitumasta päivän aikana, sillä rutiini lisää riskiä systemaattiseen virheeseen.
- Usein lapsi muuttaa toimintaansa havainnoinnin aikana, mutta havainnoija pyrkii valitsemaan lapsen pääasiallisen toiminnan koodattavaksi toiminnaksi. Lapsen toiminta määritellään kohtaan B10 vain, jos edellisistä vaihtoehtoista ei löydy sopivaa kuvausta. Jos lapsen toimintaa on mahdoton määritellä, se koodataan kohtaan B11. Poikkeuksen muodostavat kohta G, jossa lyhyempikin tunteen ilmaisu riittää sekä kohta E, jossa toiminnan vaihdellessa painotetaan viimeistä kymmentä sekuntia. Jos lapselle ei löydy lähikontaktia (D) observoitavien lasten joukosta, valitaan vaihtoehto 6. Ei kontaktia tutkittaviin lapsiin. Kohdassa I valitaan vaihtoehto 6, mikäli aikuinen ei kiinnitä havainnoitavaan lapseen huomiota vähintään muutaman sekunnin ajan observoinnin aikana.
- Havainnoijalla on havainnoinnissa mukanaan oma koodinsa ja päiväkodin koodi, laadattu tabletti / älypuhelin, näyttökynä ja laturi. Lisäksi hänellä on henkilöstöltä saatu numeroitu lista lapsista, havainnoinnin ohje ja kaksi observoinnin hätävaralomaketta siltä varalta, että verkkoyhteys ei toimi. Havainnointidatan observoija kirjaa sähköisesti verkkolomakkeelle. Kirjaus tehdään vasta havainnoinnin jälkeen. Ajan seuraaminen tapahtuu joko rannekellosta tai älylaitteen kellosta.
- Havainnoija ei etsi vuorovaikutusta tai katsekontaktia lapsiryhmän lapsiin, mutta vastaa tarvittaessa lasten kysymyksiin. Esimerkiksi: “Miksi olet täällä?” “Olen havainnoimassa.” “Mitä kirjoitat?” Teen muistiinpanoja” “Miksi?” Teen muistiinpanoja siitä mitä tapahtuu.” Kokemuksen mukaan lapset hyvin nopeasti jättävät havainnoijan omiin oloihinsa.
- Vaikka havainnointi ei ole salaisuus, sitä ei tule painottaa ryhmässä. Havainnoitavan lapsen ei tule olla tietoinen siitä, että hän on havainnoitavana. Havainnoijan ei tarvitse olla lapsen lähellä, riittää että havainnoija ymmärtää lapsen tilanteen. Havainnoija voi liikkua vapaasti ryhmässä.

Observointilomake

(Hätävaralomake, jos sähköinen lomake ei toimi.)

Päivämäärä: _____		hetkellä? Ei ole ☐ Kyllä on ☐	
Onko ryhmässä henkilöstöväajausta havainnointi			
Päiväkodin numero: _____			
Klo tunti			
Klo minuutti			
Lapsen numero			
A. Lapsen toiminnan yleinen kehys			
B. Lapsen oma toiminta			
C. Lapsen kohde			
D. Lapsikontakti			
E. Fyysinen aktiivisuus			
F. Sitoutuminen			
G. Emootio			
H. Sosiaalinen orientaatio			
I. Aikuisen toiminta			
Klo tunti			
Klo minuutti			
Lapsen numero			
A. Lapsen toiminnan yleinen kehys			
B. Lapsen oma toiminta			
C. Lapsen kohde			
D. Lapsikontakti			
E. Fyysinen aktiivisuus			
F. Sitoutuminen			
G. Emootio			
H. Sosiaalinen orientaatio			
I. Aikuisen toiminta			
Klo tunti			
Klo minuutti			
Lapsen numero			
A. Lapsen toiminnan yleinen kehys			
B. Lapsen oma toiminta			
C. Lapsen kohde			
D. Lapsikontakti			
E. Fyysinen aktiivisuus			
F. Sitoutuminen			
G. Emootio			
H. Sosiaalinen orientaatio			
I. Aikuisen toiminta			

Mittarien vastausvaihtoehdot

Mittari A. Lapsen toiminnan yleinen kehys

1. Suora kasvatustoiminta sisällä.
(Enimmäkseen aikuisen aloittamaa, suunniteltua toimintaa: opetusta, ohjeistusta, ryhmätoimintaa, kirjan lukua, esityksiä, ryhmäkeskustelua)
2. Tuettu leikki sisällä.
(Lapsilähtöistä. Aikuinen havainnoi, osallistuu ja on valmis tarvittaessa tukemaan leikkiprosesseja)
3. Vapaa leikki sisällä.
(Itsenäisempi leikki yksin tai kavereiden kanssa. Kasvattaja ei osallistu prosessiin)
4. Ulkotoiminta.
(Usein pihalla, puistossa, retkellä)
5. Perushoito.
(Pukeminen, riisuminen, WC, hygienia, voi sisältää odotusta ja valmistautumista)
6. Ruokailu.
(Aamupala, lounas, ruuan odotus, järjestelyt ennen/jälkeen syömisestä)
7. Lepohetki

Mittari B. Lapsen oma toiminta

1. Roolileikki tai mielikuvaleikki
(lelulla tai itsellä on rooli)
2. Sääntöleikki
(esim. pallopeti, lautapeli, pysyvät säännöt, kilpailu)
3. Esineleikki ja kokeilu materiaaleilla ja leluilla
(esim. hiekkalaatikolla, paperilla)
4. Fyysinen leikki tai aktiviteetti
(juoksu, keinuminen, hyppiminen, riehuminen, kiipeily, harjoitus)
5. Lukeminen, opettaja lukee tai lapsi lukee/selaa kirjaa itse
6. Tehtävä
(esim. kotitehtävä, kynä-paperi -työt, pukemisen harjoittelu, lorun opettelu, taidon harjoitus, työ)
7. Toiminta ilman kiintopistettä tai kunnon kontaktia muihin
(esim. kuljeskelu, etsiminen, odottelu)
8. Yhdessäolo muiden kanssa
(esim. hengailee/kävelee kavereiden kanssa, juttelee kiipeilytelineellä)
9. Kielletty toiminta
(esim. ohjeiden rikkominen, kiusaaminen, häirintä)
10. Lapsi toimii yleisen kehyksen sisällä, mutta ei sovi yllä oleviin luokkiin B1-B9
(esim. lapsi syö ruokailussa, pukeutuu ulos lähdeittäessä)
11. Muu toiminta
(ei sovi muihin luokkiin, esim. sekavuus, paljon vaihdoksia, ei rakennetta)

Mittari C. Lapsen pääasiallinen huomion kohde

1. Ei-sosiaalinen kohde
(esim. lelu, hiekka, auto, palikat, vesi, oma itse)
2. Aikuinen
(esim. seuraa aikuisen kertomusta, keskustelee, huomio voi sisältää esim. opetusmateriaalia)
3. Toinen lapsi
(mukana voi olla myös leluja ja muita ei-sosiaalisia kohteita)
4. Ryhmä lapsia
(2 tai useampia lapsia, mukana voi olla myös leluja ym.)
5. Kokonaistilanne
(tilanteessa on niin paljon elementtejä, ettei pääasiallista kohdetta voi nimetä, dynaaminen tilanne)

Mittarin D. Lähin sosiaalinen lapsikontakti (sen observoitavan lapsen numero johon havainnoitava lapsi vahvimmin suuntautuu.)

1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5
6. Ei kontaktia tutkittaviin lapsiin

Mittari E. Lapsen fyysinen aktiivisuus (painotetaan viimeistä 10 sekuntia)

1. Liikkumaton
(esim. nukkuminen, seisominen, istuu vaunuissa ja seisominen)
2. Paikallaan tapahtuva raajojen/kehon liike
(esim. nouseminen ylös, kevyehkön esineen liikuttaminen)
3. Hitaat ja kevyet liikkeet
(esim. käveleminen, kevyt keinuminen)
4. Kohtalaisesti kuormittavat liikkeet
(esim. käveleminen ylämäkeen, vähintään 2 hyppelyä, kiipeily telineessä, käsillä roikkuminen ja vauhdinotto jaloilla)
5. Nopeat ja kuormittavat liikkeet
(esim. juokseminen, portaiden nousu, vähintään kolme hyppelyä, kiipeilytelineessä roikkuminen jalat liikkeessä)

Mittari F. Lapsen sitoutuneisuus

1. Yksinkertainen, kaavamainen, toistuva, passiivinen toiminta, ei energiaa, ei älyllistä haastetta
2. Usein keskeytyvä toiminta ja toimintaan kiinnittyminen
3. Enimmäkseen jatkuva toiminta, huomio hajoaa helposti, vähän energiaa
4. Jatkuva toiminta jossa intensiivisiä hetkiä, tarkkaavaisuus ei helposti hajoa
5. Kestävä intensiivinen toiminta, keskittyminen, luovuus, energia ja sitkeys

Mittari G. Emootio

1. Viha
2. Ärtymys, turhauma
3. Pelko, ahdistus
4. Suru, masennus
5. Ilo, riemu
6. Onnellisuus, tyytyväisyys
7. Hämmästyys, valppaus, uteliaisuus, innostus
8. Neutraali, tyyni, rauhallinen
9. Muu tunne

Mittari H. Sosiaalinen orientaatio tämänhetkisessä ryhmässä

1. Mukautuva ja avoin, hyväksyy ja huomioi
2. Osallistuva, vuorovaikutteinen, avoin, tekee yhteistyötä
3. Dominoiva, itsepintainen, ehkä itsekeskeinen tai määräilevä
4. Vetäytyy sosiaalisesta tilanteesta, ei-sosiaalinen, ei-vuorovaikutteinen
5. Ei voida määrittää

Mittari I. Lähimmän aikuisen toiminta

1. Vastaanottaa: havainnoi, kuuntelee, on avoin, herkistyy, hyväksyy, huomioi
(syventyy lapsen kokemukseen)
2. Osallistuu: vuorovaikutteinen, avoin, tekee yhteistyötä, rikastaa, kokeilee,
(syventää lapsen kokemusta)
3. Tavoittelee: opettaa, motivoi, ohjaa, harjoittaa
(syventää ennalta määrätyn tavoitteen suuntaan)
4. Neutraali: Ei vuorovaikutteinen, valvoo, päättää, rutiini, ei huomioi (ei syvennä kokemusta)
5. Negatiivinen: Arvostelee, mitätöi, syyttää, ivailee, uhkailee (jyrää lapsen kokemuksen)
6. Ei aikuisen huomiota